

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Gedragscode Flora- en faunawet

Bestemd voor bestendig beheer en onderhoud
en kleinschalige ruimtelijke inrichting of ontwikkeling

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.

Gedragcode Flora- en faunawet

Bestemd voor bestendig beheer en onderhoud
en kleinschalige ruimtelijke inrichting of ontwikkeling

Inhoud

Voorwoord 3

1. Inleiding 5

- 1.1 Aanleiding 5
- 1.2 Waarom een Gedragscode voor Rijkswaterstaat? 5
- 1.3 Relatie met andere wet- en regelgeving 6
- 1.4 Leeswijzer 6
- 1.5 Wanneer is de Gedragscode toe te passen? 7

2. De reikwijdte van de Gedragscode 9

- 2.1 Inleiding 9
- 2.2 Voor welke artikelen geldt de Gedragscode? 9
- 2.3 Voor welke werkzaamheden geldt de Gedragscode? 10
- 2.4 Voor welke soorten geldt de Gedragscode? 13
- 2.5 Wat is de geldigheidsduur van de Gedragscode? 13

3. Het werkproces 15

- 3.1 Stroomschema 15
- 3.2 Inventarisatie 16
- 3.3 Projectkwaliteitsplan 17
- 3.4 Toetsing van het projectkwaliteitsplan 18
- 3.5 Keuringsplan en afwijkingenregister 18

4. Maatregelen voor zorgvuldig handelen 21

- 4.1 Inleiding 21
- 4.2 Toelichting op de maatregelen 21
- 4.3 Planten 26
- 4.4 Vleermuizen 27
- 4.5 Overige zoogdieren 28
- 4.6 Vogels 29
- 4.7 Amfibieën en reptielen 30
- 4.8 Vissen 31
- 4.9 Ongewervelden 32
- 4.10 Algemene maatregelen in het kader van de zorgplicht 33

5. Implementatie van de Gedragscode 37

Bijlagen 41

- Bijlage 1 Toelichting wettelijke bepalingen en relevante begrippen 42
- Bijlage 2 Lijst met beschermde soorten (exclusief vogels) 46
- Bijlage 3 Lijst met vogelsoorten 52
- Bijlage 4 Stappenplan Flora- en faunawet 53
- Bijlage 5 Geraadpleegde bronnen 54

Colofon 56

Voorwoord

Met deze gedragscode legt Rijkswaterstaat vast hoe de organisatie het zorgvuldig handelen ten aanzien van beschermde soorten en de zorgplicht waarborgt bij bestendig beheer en onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ontwikkelingen of inrichtingen. Door te handelen volgens de gedragscode kan voor een deel van de werkzaamheden vrijstelling worden verkregen van de verbodsbepalingen van de Flora- en faunawet en hoeft er geen ontheffing meer te worden aangevraagd. De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft op 17 augustus 2010 goedkeuring gegeven aan de gedragscode van Rijkswaterstaat.

De werkzaamheden van Rijkswaterstaat zijn heel divers en er diende draagvlak te worden gecreëerd voor de gedragscode in alle geledingen van de organisatie. In verschillende sessies is de gedragscode besproken met medewerkers van Rijkswaterstaat die in de praktijk met de Flora- en faunawet te maken hebben. Tevens is de gedragscode voorgelegd aan organisaties die zijn aangesloten bij het Platform Soortbeschermende Organisaties en aan brancheorganisaties van opdrachtnemers van Rijkswaterstaat. Ook heeft regelmatig overleg plaatsgevonden met het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Uiteindelijk is het werken met de gedragscode in een aantal pilotprojecten uitgetest, hetgeen weer heeft geleid tot verbeteringen aan de gedragscode. Al met al heeft de totstandkoming van de gedragscode een aantal jaren in beslag genomen.

Aan de implementatie van de gedragscode in de organisatie van Rijkswaterstaat wordt veel zorg besteed. Het is belangrijk dat de medewerkers voldoende kennis van het proces en de inhoud hebben om te kunnen waarborgen dat de gedragscode wordt nageleefd. Voorlichting in de vorm van een tournee langs de Regionale Diensten, een cursus Natuurwetgeving, informatie op het intranet en advisering worden ingezet om de medewerkers te informeren en te enthousiasmeren. Ook is er een boekje uitgebracht waarin alle beschermde soorten die in het beheergebied van Rijkswaterstaat kunnen voorkomen, staan afgebeeld en beschreven.

Bijna alle werkzaamheden van Rijkswaterstaat worden uitbesteed aan opdrachtnemers. Deze vormen daarmee een onmisbare schakel in de naleving van de Flora- en faunawet. Naast maatregelen ter voorkoming en beperking van schade bevat de gedragscode derhalve richtlijnen voor het werkproces. De samenwerking op dit vlak tussen Rijkswaterstaat en zijn opdrachtnemers zal moeten groeien en de komende tijd gestalte moeten krijgen. Het Expertisecentrum Natuurwetgeving van Rijkswaterstaat, dat de gedragscode heeft laten opstellen, zal het werken met de gedragscode monitoren en zonodig bijsturen.

Kortom, met de goedkeuring van de gedragscode is er niet alleen een traject afgesloten, maar ook een start gemaakt met een nieuwe wijze van werken die hopelijk laat zien dat de activiteiten van Rijkswaterstaat en de bescherming van flora en fauna heel goed samen kunnen gaan.

Rijkswaterstaat Waterdienst
Directeur Netwerk Water
drs. R. Hillen

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In Nederland is de bescherming van ongeveer 500 verschillende soorten planten en dieren geregeld in de Flora- en faunawet. De Flora- en faunawet heeft als doel de bescherming en het behoud van de gunstige staat van instandhouding van in het wild levende planten- en diersoorten.

Deze bescherming is vastgelegd in de verbodsbepalingen van de artikelen 8 t/m 13. De wet kent de mogelijkheid om onder bepaalde voorwaarden vrijstelling te krijgen van deze verbodsbepalingen. Op grond van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten (Vrijstellingenbesluit) wordt voor bepaalde activiteiten vrijstelling van de verbodsbepalingen (artikel 8 t/m 12) verleend wanneer gewerkt wordt volgens een door de Minister van LNV goedgekeurde Gedragscode.

Een Gedragscode kan slechts worden goedgekeurd wanneer deze voldoende waarborgt dat zorgvuldig handelen plaatsvindt. De goedgekeurde Gedragscode is vervolgens een voorwaarde om een beroep te kunnen doen op het Vrijstellingenbesluit. Het begrip 'zorgvuldig handelen' vormt hiermee een belangrijk onderdeel in een Gedragscode.

Zorgvuldig handelen houdt in dat van de activiteiten of werkzaamheden geen wezenlijke invloed uitgaat op de beschermde soort(en) en dat voorafgaand aan en tijdens het uitvoeren van de activiteit in redelijkheid alles wordt

verricht of gelaten om schade aan beschermde soorten te voorkomen. Zorgvuldig handelen gaat verder dan de zorgplicht. De initiatiefnemer moet pro-actief optreden om alle mogelijke schade aan de soort(en) te voorkomen. Wat dat in de praktijk betekent, verschilt per situatie. Voor de strikt beschermde soorten (tabel 3) en vogels houdt zorgvuldig handelen in ieder geval in, dat voorafgaand en tijdens werkzaamheden of activiteiten in redelijkheid alles zal worden gedaan om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat:

- deze dieren worden gedood, verwond, gevangen, bemachtigd of met het oog daarop worden opgespoord;
- nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dergelijke dieren worden beschadigd, vernield, uitgehaald, weggenomen of verstoord;
- eieren van dergelijke dieren worden beschadigd of vernield;
- strikt beschermde planten worden vernield, beschadigd, ontworteld of van hun groeiplaats worden verwijderd.

1.2 Waarom een Gedragscode voor Rijkswaterstaat?

Rijkswaterstaat is de uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Infrastructuur en Milieu. Rijkswaterstaat werkt onder andere aan de bescherming van mens en dier tegen overstromingen, aan de kwaliteit en kwantiteit van water voor

allerlei gebruikers en aan een vlotte en veilige doorstroming van het verkeer in ons land (zowel op het rijkswegennet als op het netwerk van rijkswateren). Bij de realisatie van taken moet Rijkswaterstaat zijn werkzaamheden uitvoeren conform de wet. In landelijke nota's heeft Rijkswaterstaat zijn eigen verantwoordelijkheid vastgelegd voor het ecologisch verantwoord beheer van zijn droge en natte gebieden. Een Gedragscode is één van de middelen om deze verantwoordelijkheid in de organisatie te implementeren.

Voor Rijkswaterstaat betekent de Gedragscode een vermindering van de administratieve last en een besparing van de proceduretijd, omdat minder vaak een ontheffing op grond van de Flora- en faunawet behoeft te worden aangevraagd. Ook geeft een Gedragscode duidelijkheid over de te nemen beschermende maatregelen.

Rijkswaterstaat is een publieksgerichte organisatie. In de Gedragscode is aangegeven op welke wijze de organisatie omgaat met beschermde soorten planten en dieren. Hiermee laat Rijkswaterstaat zien dat de organisatie op een verantwoorde manier bezig wil zijn met het uitvoeren van zijn kerntaken.

Met deze Gedragscode legt Rijkswaterstaat vast hoe de organisatie het zorgvuldig handelen ten aanzien van beschermde soorten waarborgt, in het kader van bestendig beheer en onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ontwikkelingen of inrichtingen.

1.3 Relatie met andere wet- en regelgeving

Naast de Flora- en faunawet gelden nog andere wetten en regelingen op het gebied van natuurbescherming. Het gaat dan onder meer om de Natuurbeschermingswet 1998 (bescherming "Natura 2000-gebieden" en beschermde natuurmonumenten) en Rijksbeleid (bescherming van gebieden die vallen onder de Ecologische Hoofdstructuur en het soortenbeleid). Deze wet- en regelgeving kan raakvlakken hebben met de Flora- en faunawet, maar vormt een apart toetsingspad met eigen procedures.

De gedragscode kan ook in beschermde gebieden ingevolge de Natuurbeschermingswet 1998 worden gebruikt. Niet uit het oog mag echter worden verloren dat de Natuurbeschermingswet 1998 (gebiedsbescherming) een eigen toetsingskader en instrumenten kent dat naast de Flora- en faunawet dient te worden toegepast. De gedragscode treedt dus niet in de plaats van het vergunningensysteem en de noodzaak tot het maken van een passende beoordeling ingevolge de Natuurbeschermingswet 1998. Een goedgekeurde gedragscode ontslaat dus niet van de plicht ingevolge de Natuurbeschermingswet 1998 om een vergunning aan te vragen en een passende beoordeling te maken. Bovendien zullen de ingevolge de gedragscode te treffen maatregelen op de ingevolge de Natuurbeschermingswet 1998 te treffen maatregelen afgestemd moeten worden¹.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de reikwijdte van deze Gedragscode, waarbij aan de orde komt wie gebruik kan maken van de Gedragscode en voor welke werkzaamheden en soorten de Gedragscode geldt. In hoofdstuk 3 is aangegeven op welke manier de Gedragscode in het werkproces van Rijkswaterstaat wordt ingebed. In hoofdstuk 4 zijn maatregelen op hoofdlijnen uitgewerkt die als een waarborg dienen voor het zorgvuldig handelen. Tot slot komt in hoofdstuk 5 aan de orde welke plaats de Gedragscode krijgt in de organisatie van Rijkswaterstaat. Een overzicht van belangrijkste wettelijke bepalingen en uitleg van enkele relevante begrippen is opgenomen in de bijlagen, evenals een overzicht van beschermde soorten en het stappenplan van Rijkswaterstaat.

¹ Een mogelijke maatregel in het kader van de Flora & faunawet is het ongeschikt maken van terreinen voordat dieren aanwezig zijn, om te voorkomen dat ze zich er vestigen. Een dergelijke maatregel kan strijdig zijn met de bescherming van leefgebieden van soorten in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998 of nationaal/provinciaal beleid.

Groenknolorchis

Toepasbaarheid gedragscode

Activiteit	Tabel 1 soorten	Tabel 2 soorten	Tabel 3 soorten + vogels
Bestendig beheer en onderhoud	Vrijstelling zonder Gedragscode	Vrijstelling met Gedragscode	Vrijstelling met Gedragscode
Ruimtelijke ontwikkeling	Vrijstelling zonder Gedragscode	Vrijstelling met Gedragscode	Ontheffing aanvragen

1.5 Wanneer is de Gedragscode toe te passen?

De Gedragscode biedt vrijstellingsmogelijkheden voor 'tabel 2' en 'tabel 3' -soorten² en vogels bij mogelijke overtreding van verbodsbepalingen in de Flora- en faunawet (artikel 8 t/m 12) door werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud³. Voor ruimtelijke inrichtingen en ontwikkelingen zijn er met de Gedragscode alleen vrijstellingsmogelijkheden voor tabel 2-soorten. Indien sprake is van tabel 3-soorten, dan dient bij ruimtelijke

ingrepen altijd een ontheffing te worden aangevraagd met gebruikmaking van de gronden in artikel 16 Habitatrichtlijn (waaronder de 'dwingende redenen'). Ook voor vogels dient bij ruimtelijke ingrepen altijd een ontheffing te worden aangevraagd, maar dan met gebruikmaking van de gronden in artikel 9 Vogelrichtlijn. Hieronder vallen geen dwingende redenen. Voor tabel 1-soorten geldt een algehele vrijstelling zonder Gedragscode. Wel moet voldaan worden aan de zorgplicht.⁴

² Zie voor indeling door het ministerie van LNV van soorten in tabel 1, 2 en 3 Bijlage 2.

³ Voor toelichting op de begrippen bestendig beheer en onderhoud c.q. ruimtelijke ontwikkeling zie hoofdstuk 2.

⁴ Voor toelichting op het begrip zorgplicht zie Bijlage 1.

2. De reikwijdte van de Gedragscode

2.1 Inleiding

De reikwijdte van de vrijstellingsmogelijkheden op basis van een goedgekeurde Gedragscode wordt bepaald door:

- de verbodsbepalingen waarvoor vrijstelling mogelijk is;
- de aard van de werkzaamheden;
- de beschermingsstatus van de betreffende soorten.

De Gedragscode Flora- en faunawet Rijkswaterstaat is opgesteld voor zowel de droge als natte taken van Rijkswaterstaat. De Gedragscode zal gebruikt worden door personen of partijen, die in opdracht van Rijkswaterstaat werkzaamheden uitvoeren, en door medewerkers van Rijkswaterstaat, die werkzaamheden uitvoeren, die vallen onder de reikwijdte van deze Gedragscode.

In de volgende paragrafen wordt de reikwijdte van de bovengenoemde aspecten nader aangegeven.

2.2 Voor welke artikelen geldt de Gedragscode?

Hoofdstuk III van de Flora- en faunawet geeft een overzicht van de algemene verbodsbepalingen. Voor de artikelen 8 t/m 12 kan gebruik worden gemaakt van de vrijstellingen uit het Vrijstellingbesluit indien gewerkt wordt volgens een goedgekeurde gedragscode (zie Bijlage 1). Voor artikel 13 (het verbod het onder zich hebben of verplaatsen van een beschermde soort) geldt de vrijstellingsmogelijkheid niet⁵. Voor deze en de overige verbodsbepalingen dient bij overtreding een ontheffing te worden aangevraagd.

Deze Gedragscode kan niet worden gebruikt als vrijstellingsmogelijkheid voor beheer en schadebestrijding (zoals het afschieten van schade veroorzakende konijnen of het verjagen van zwanen en ganzen). Beheer en schadebestrijding van beschermde inheemse soorten wordt geregeld in hoofdstuk V van de Flora- en faunawet en het Besluit beheer en schadebestrijding, waarbij de provincies als bevoegd gezag optreden.

⁵ Ingevolge de nieuwe Gedragslijn van het ministerie van LNV is het toegestaan om zonder aparte Ffw-ontheffing beschermde soorten dieren of planten te verplaatsen, wanneer dit voortkomt uit één van de beschermende maatregelen uit de Gedragscode. Voorwaarde hierbij is dat het verplaatsen direct moet plaatsvinden (de soorten mogen niet voor langere tijd onder zich worden gehouden) en dat er verplaatst dient te worden naar een geschikt leef- of groeigebied in de nabije omgeving.

Tabel 2.1 Toetsingschema voor bestendig gebruik en beheer en onderhoud (naar: Rijkswaterstaat, 2007).

Soorten	Artikel 8 Beschadigen/ vernielen van planten	Artikel 9 Doden/verwonden van dieren	Artikel 10 Opzettelijk verstoren van dieren	Artikel 11 Vernietiging/ verstoren vaste rust-/ verblijfplaatsen
Tabel 1	Vrijstelling zonder voorwaarden			
Tabel 2	Indien wordt gewerkt volgens Gedragscode, dan vrijstelling. <i>Zo niet, dan ontheffing aanvragen</i>			
Tabel 3	Indien wordt gewerkt volgens Gedragscode, dan vrijstelling. <i>Zo niet, dan ontheffing aanvragen*</i>			
Vogels	N.v.t.	Indien wordt gewerkt volgens Gedragscode, dan vrijstelling. <i>Zo niet, dan ontheffing aanvragen*</i>		

* Tenzij door het treffen van maatregelen kan worden voorkomen dat de verboden in de artikelen 8-12 Ffw overtreden worden.

Naast de verbodsbepalingen geldt de algemene zorgplicht (zie Bijlage I). Omdat de maatregelen in dit kader aansluiten bij het zorgvuldig handelen zijn deze meegenomen in deze Gedragscode.

In bijlage 1 is een toelichting gegeven op de verbodsbepalingen en de belangrijkste begrippen in het kader van de wetgeving.

2.3 Voor welke werkzaamheden geldt de Gedragscode?

2.3.1 Inleiding

De Gedragscode Flora- en faunawet Rijkswaterstaat kan worden toegepast bij regelmatig voorkomende en terugkerende werkzaamheden, die worden verricht in het kader van bestendig beheer en onderhoud en in het kader van kleinschalige ruimtelijke inrichting of ontwikkeling (zie verder 2.3.3). In de volgende paragrafen wordt een overzicht gegeven van de verschillende werkzaamheden die onder deze Gedragscode vallen. Onder bestendig gebruik worden activiteiten verstaan die al langer op dezelfde manier plaats vinden en niet verhinderd hebben dat zich beschermde soorten hebben gevestigd (LNV, 2005). Onder dit begripkader zou bij de activiteiten van Rijkswaterstaat het gebruik van wegen en vaarwegen of verzorgingsplaatsen kunnen worden verstaan. Aangezien er in het kader van de definitie al van wordt uitgegaan dat de aanwezigheid van beschermde

soorten aangepast is aan het bestendig gebruik is het treffen van extra beschermende maatregelen niet aan de orde⁶. De werkingssfeer van de gedragscode van Rijkswaterstaat omvat tevens de werkzaamheden binnen de zogeheten Exclusieve Economische Zone (EEZ) op de Noordzee.

2.3.2 Bestendig beheer en onderhoud

Onder bestendig beheer en onderhoud wordt het voortzetten van met enige regelmaat terugkerende activiteiten verstaan, die gericht zijn op de instandhouding van de bestaande situatie (LNV, 2005). Het gaat hierbij om beheer en onderhoud aan objecten die in beheer zijn bij Rijkswaterstaat als wegen, watergangen, bermen en kunstwerken.

Beheers- of onderhoudsmaatregelen kunnen soms op de korte termijn ingrijpend zijn, zoals bij maaien of baggeren. Omdat de beheers- en onderhoudsmaatregelen gericht zijn op het instandhouden van de bestaande situatie is er echter geen sprake van een functieverandering of fysieke verandering van een object op de midden- of langere termijn, dit in tegenstelling tot ingrepen die gerekend moeten worden tot Ruimtelijke ontwikkeling (zie 2.3.2). Beheer met een langdurige cyclus (10 jaar of meer) kan onder bestendig beheer vallen, mits met dat beheer de situatie gehandhaafd blijft en er geen structurele veranderingen optreden, die kunnen leiden tot negatieve effecten op de aanwezige beschermde soorten. Achterstallig onderhoud of renovatie voldoet niet aan de bovengenoemde definitie en valt daarom in de categorie 'Ruimtelijke ontwikkeling en inrichting' (zie 2.3.3).

⁶ Het ministerie van LNV heeft in overleg aangegeven dat het treffen van extra maatregelen in het kader van de Gedragscode voor Rijkswaterstaat niet noodzakelijk is. Rijkswaterstaat treft al de nodige maatregelen vanuit het Meerjarenprogramma Ontsnippering.

Tabel 2.2 Toetsingschema ruimtelijke inrichting of ontwikkeling (naar: Rijkswaterstaat, 2007).

Soorten	Artikel 8 Beschadigen/ vernielen van planten	Artikel 9 Doden/verwonden van dieren	Artikel 10 Opzettelijk verstoren van dieren	Artikel 11 Vernietiging/ verstoren vaste rust-/ verblijfplaatsen
Tabel 1	Vrijstelling zonder voorwaarden			
Tabel 2	Indien wordt gewerkt volgens Gedragscode, dan vrijstelling. <i>Zo niet, dan ontheffing aanvragen*</i>			
Tabel 3	Geen vrijstelling mogelijk; ontheffing aanvragen*		Geen vrijstelling mogelijk; <i>ontheffing wordt niet verleend*</i>	Geen vrijstelling mogelijk; ontheffing aanvragen*
Vogels	Geen vrijstelling mogelijk; ontheffing aanvragen*		Geen vrijstelling mogelijk; <i>ontheffing wordt niet verleend*</i>	Geen vrijstelling mogelijk; ontheffing aanvragen*

* Tenzij door het treffen van maatregelen kan worden voorkomen dat de verboden in de artikelen 8-12 Ffw overtreden worden.

De volgende werkzaamheden van Rijkswaterstaat kunnen op basis van de bovenstaande definitie worden gerekend tot bestendig beheer en onderhoud en vallen daarmee in ieder geval binnen de reikwijdte van deze Gedragscode:

- Maaien/afvoeren van:
 - kruidachtige vegetaties op het land (gras, ruigte, pioniervegetaties)
 - water-/oevervegetaties
- Snoeien/dunnen van houtige vegetaties en afvoeren van houtige restmaterialen
- Verwijderen van houtige vegetaties als onderdeel van regulier beheer (minimaal 1 x per 3 jaar)
- Onderhoud aan:
 - waterbodems (incl. regulier baggeren en onderhoud rivierbedding, excl. baggerberging)
 - oevers (hard en zacht, incl. kades en natuurvriendelijke oevers)
 - waterkeringen (dijklichamen, glooiingen, kribben)
 - wegen/paden/verhardingen
 - gebouwen of kunstwerken (sluizen, viaducten, duikers, faunatunnels, enz.)
 - kleine voorzieningen (wegmeubilair, rasters, steigers, markeringen, meetopstellingen, palen, enz.)
 - kabels en leidingen
 - waterbergingsgebieden
 - helofytenfilters
- Inspecties/monitoring in het kader van beheer en onderhoud
- Verkeersbewegingen t.b.v. bovengenoemde werkzaamheden

2.3.3 Kleinschalige ruimtelijke inrichting en ontwikkeling

Onder ruimtelijke inrichting en ontwikkeling worden werkzaamheden verstaan waarbij een functieverandering of verandering van de omgevingskwaliteit optreedt (b.v. vegetatiestructuur, bodem, hydrologie). Vaak zijn dit ingrijpende veranderingen zoals de aanleg van infrastructuur of bebouwing (LNV, 2005).

Onder ruimtelijke inrichting en ontwikkeling wordt tevens verstaan het plegen van achterstallig onderhoud en renovatie, aangezien daarbij meestal sprake is van een functieverandering of een uiterlijke verandering van het gebied.

Met kleinschalige ruimtelijke inrichtingen of ontwikkelingen worden in deze Gedragscode plannen of projecten bedoeld die qua omvang onder de grens van de m.e.r.-beoordelingsplicht liggen. Als het project qua omvang boven de m.e.r.-beoordelingsplicht ligt, wordt ontheffing aangevraagd voor alle beschermde soorten.

De volgende werkzaamheden van Rijkswaterstaat kunnen op basis van de bovenstaande definitie worden gerekend tot kleinschalige ruimtelijke inrichting en ontwikkeling en vallen daarmee in ieder geval binnen de reikwijdte van deze Gedragscode:

- Aanleg/renovatie/achterstallig onderhoud van:
 - watergangen of waterpartijen (sloten, kanalen, rivieren incl. waterbodemsanering, excl. baggerberging)
 - oevers (hard en zacht, incl. kades en natuurvriendelijke oevers)
 - waterkeringen (dijklichamen, glooiingen, kribben)
 - gebouwen of kunstwerken (sluizen, viaducten, duikers, faunatunnels, enz.)
 - wegen/paden/verhardingen
 - houtige vegetaties

- kleine voorzieningen (wegmeubilair, rasters, steigers, markering, meetopstellingen enz.)
- verlichting
- kabels en leidingen
- waterbergingsgebieden
- helofytenfilters
- Slopen/verwijderen van:
 - harde oeverconstructies (incl. kades)
 - waterkeringen (dijklichamen, glooiingen, kribben)
 - gebouwen of kunstwerken (sluizen, viaducten, duikers, faunatunnels, enz.)
 - wegen/paden/verhardingen
 - houtige vegetaties
 - kleine voorzieningen (wegmeubilair, rasters, steigers, markering, meetopstellingen enz.)
 - kabels en leidingen
 - helofytenfilters
- Dempen van watergangen of waterpartijen
- Inundatie van droge terreinen (tijdelijk of permanent)
- Ontgraven substraat droog/nat (incl. zandwinning)
- Aanbrengen/opbrengen/storten/ van substraat (tijdelijk of permanent)
 - op het land (grond, zand, bagger, stenen enz., incl. depots)
 - in het water (slib, bagger, zand, enz.)
- Wijzigingen in het beheer (zoals verandering in cyclus, regime, periode enz.)
- Verkeersbewegingen ten behoeve van bovengenoemde werkzaamheden

Eekhoorn

2.4 Voor welke soorten geldt de Gedragscode?

Door te handelen volgens een goedgekeurde Gedragscode kan volgens het Vrijstellingenbesluit vrijstelling worden verkregen van de verbodsbepalingen uit artikel 8 t/m 12 ten aanzien van overige beschermde soorten (tabel 2), strikt beschermde soorten (tabel 3) en vogels.

Voor algemeen beschermde soorten (tabel 1, zie Bijlage 2) geldt ook zonder Gedragscode reeds een vrijstelling van de verbodsbepalingen bij bestendig beheer, onderhoud en gebruik en ruimtelijke ontwikkeling. Dat betekent dat er geen bijzondere maatregelen behoeven te worden getroffen, uitgezonderd algemene maatregelen in het kader van de zorgplicht (zie Bijlage 1).

Ten aanzien van strikt beschermde soorten (tabel 3, zie Bijlage 2) en vogels gelden de vrijstellingsmogelijkheden onder een gedragscode alleen voor activiteiten die zijn te kwalificeren als “Bestendig beheer en onderhoud”. Wanneer sprake is van andere activiteiten, bijvoorbeeld ruimtelijke inrichting of ontwikkeling, ecologisch onderzoek of economisch gewin, dan kan met de Gedragscode geen beroep worden gedaan op de vrijstellingsmogelijkheden en is het aanvragen van een ontheffing noodzakelijk.

Deze Gedragscode geldt ten aanzien van alle overige beschermde soorten (tabel 2, zie Bijlage 2) bij handelingen die zijn te kwalificeren als “Bestendig beheer en onderhoud” of “Ruimtelijke inrichting of ontwikkeling”.

Wanneer sprake is van andere handelingen, bijvoorbeeld ecologisch onderzoek of economisch gewin, dan kan de Gedragscode niet worden gebruikt om een vrijstelling van de verbodsbepalingen te krijgen en is het aanvragen van een ontheffing noodzakelijk.

2.5 Wat is de geldigheidsduur van de Gedragscode?

Na goedkeuring door de Minister van LNV is de Gedragscode toepasbaar. Er is geen wettelijke beperking aan de geldigheidsduur van de Gedragscode gesteld in het Vrijstellingenbesluit. Het is echter noodzakelijk om de Gedragscode regelmatig te evalueren en waar nodig aan te passen. Rijkswaterstaat evalueert de Gedragscode in beginsel elke vijf jaar.

3. Het werkproces

3.1 Stroomschema

In 2007 heeft Rijkswaterstaat een stappenplan Flora- en faunawet opgesteld (Rijkswaterstaat, 2007). Dit stappenplan heeft als doel medewerkers van Rijkswaterstaat duidelijkheid te geven hoe om te gaan met de Flora- en faunawet en de daarmee samenhangende risico's voor de uitvoering van werkzaamheden te reduceren. In 2009 is het stappenplan aangepast aan de systematiek van de Systeemgerichte Contract Beheersing en het IPM-model waarin de vijf rollen binnen projecten zijn vastgelegd. In bijlage 4 is een deel van het aangepaste stappenplan opgenomen⁷.

Bij uitbesteding van werkzaamheden waarbij de Gedragscode toegepast gaat worden liggen er verantwoordelijkheden voor zowel Rijkswaterstaat als de opdrachtnemer. Het stroomschema op pagina 18 geeft aan welke stappen worden doorlopen en de daarbij behorende verantwoordelijkheden.

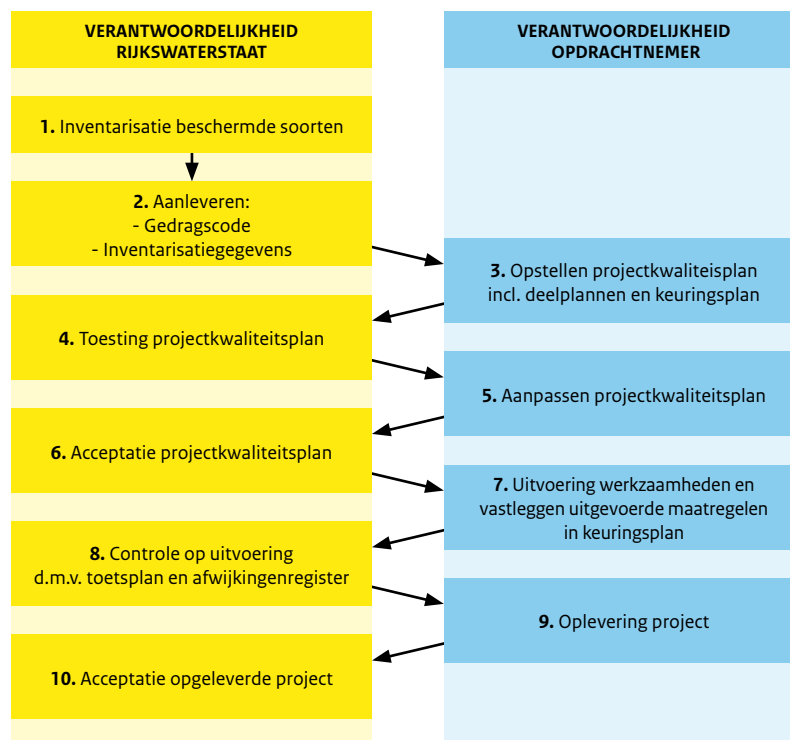
Afwijking van een in de gedragscode beschreven maatregel valt slechts onder de reikwijdte van de goedkeuring, wanneer cumulatief wordt voldaan aan de volgende voorwaarden:

- overtuigend dient te worden gemotiveerd waarom het in dit concrete geval niet mogelijk is, of, gelet op de negatieve effecten voor de betreffende soort, niet wenselijk is te handelen volgens de in de gedragscode beschreven maatregel;
 - overtuigend dient te worden gemotiveerd dat de gekozen alternatieve werkwijze voor de betreffende soort minimaal hetzelfde effect heeft als de in de gedragscode beschreven maatregel, dan wel een gunstiger effect heeft;
 - de afwijking dient door een ecologisch ter zake kundige gemotiveerd te worden verantwoord;
 - de gedocumenteerde motivatie dient te allen tijde beschikbaar te zijn ten behoeve van het toezicht op de naleving van de wet. Op verzoek van handhavende instanties dient hier onverwijld inzage in te worden gegeven dan wel een afschrift van te worden verstrekt.
- Indien niet aan de hiervoor vermelde voorwaarden is voldaan, dient op grond van artikel 75 van de Flora- en faunawet een ontheffing te worden aangevraagd.

In de volgende paragrafen worden de belangrijkste stappen nader toegelicht. De maatregelen zelf (stap 7) zijn weer gegeven in hoofdstuk 4.

⁷ Dit stappenplan is onderdeel van de interne implementatie van de Flora en faunawet bij RWS en maakt in juridische zin geen deel uit van de Gedragscode.

Stroomschema verantwoordelijkheden

3.2 Inventarisatie

Rijkswaterstaat draagt zorg voor het verzamelen en verspreiden van inventarisatiegegevens van de beschermde soorten.

Bestendig beheer en onderhoud

Voor delen van het beheergebied waar activiteiten plaatsvinden in het kader van bestendig beheer en onderhoud, zal in de informatiebehoefte worden voorzien door middel van een Rijkswaterstaat-breed monitoringprogramma. Het monitoringprogramma richt zich op alle soorten die in het beheerareaal van Rijkswaterstaat (kunnen) voorkomen, uitgezonderd vleermuizen die per project worden geïnventariseerd vanwege hun complexe gebruik van het landschap. Het monitoringprogramma zal eens in de vijf jaar geëvalueerd en indien nodig bijgesteld worden.

Waar mogelijk wordt gebruik gemaakt van gegevens die worden verzameld in het kader van bestaande meetprogramma's zoals het MWTL/NEM⁸. In delen van het Rijkswaterstaat beheergebied waarvan geen of onvoldoende

gegevens bekend zijn, worden deze aanvullend verzameld. Hierbij wordt volgens bestaande, in de vakwereld geaccepteerde onderzoeksmethodes of protocollen gewerkt. Voor sommige soort(groep)en betekent dit dat er gebiedsdekkend wordt gemonitord, voor andere steekproefsgewijs. Voor zover er steekproefsgewijs wordt gewerkt, wordt scherp gelet op de representativiteit van de steekproeven. Om te voorkomen dat met de 'representatieve' steekproeven de 'bijzondere' plekken (waar beschermde soorten voorkomen) gemist worden, zal op basis van bestaande informatie en expert judgement worden geanalyseerd of er meetlocaties zijn die aanvullend gemonitord moeten worden.

De frequentie van monitoring is in ieder geval eens in de vijf jaar, aansluitend bij de geldigheid van inventarisatiegegevens conform richtlijnen van het ministerie van LNV (of vaker, afhankelijk van het meetprogramma waarbij wordt aangesloten). In sommige gevallen is het nodig aanvullend op de monitoring actuelere informatie te verzamelen. Dit valt buiten het Rijkswaterstaat-brede monitoringsprogramma, de initiatiefnemer is hiervoor verantwoordelijk. Dit is het geval:

- bij broedvogels of als het gaat om vaste rust- en verblijfplaatsen (van vogels of andere beschermde dieren), indien activiteiten in het broedseizoen resp. in gevoelige perioden plaats vinden én op plekken die daadwerkelijk

⁸ MWTL/NEM: Waterstaatkundige Toestand des Lands/Netwerk Ecologische Monitoring.

- kunnen worden gebruikt door deze dieren. In dat geval wordt in het jaar van uitvoering (uiteraard voorafgaande aan de activiteit) door een ecologisch deskundige volgens erkende methoden bepaald of en waar daadwerkelijk gebroed of gezoogd etc. wordt;
- bij vleermuizen zowel in als buiten de gevoelige perioden. Er wordt voorafgaande aan de activiteit door een ecologisch deskundige bepaald waar zich de voortplantingsplaatsen, vaste rust- en verblijfplaatsen, vliegroutes en foerageergebieden zich bevinden. Er wordt gewerkt volgens het erkende vleermuisprotocol;
 - als het betreffende gebied aan veranderingen onderhevig is (geweest).

Kleinschalige ruimtelijke inrichting en ontwikkeling

In delen van het beheergebied waar eenmalig of zeer incidenteel activiteiten (niet-reguliere activiteiten) plaatsvinden, wordt als volgt te werk gegaan:

- In eerste instantie (in de initiatiefase) zal middels een oriënterend vooronderzoek (raadpleging bestaande databanken in combinatie met expert judgement, daarbij rekening houdend met geschiktheid van bioto(o)p(en)) ingeschat worden of soorten die effect kunnen ondervinden van de activiteit aanwezig kunnen zijn.
- Wanneer de bestaande gegevens niet compleet zijn, wordt vervolgens (tijdens de plan-/voorbereidingsfase) daadwerkelijk geïnventariseerd in de biotopen waar effecten van activiteiten verwacht worden op mogelijk aanwezige beschermde soorten.

Voor zowel reguliere als niet-reguliere activiteiten geldt:

- De monitoringmethoden zijn conform gestandaardiseerde of gebruikelijke technieken (die zullen worden vastgelegd in het monitoringprogramma van RWS) en worden door een ter zake kundige (zie bijlage 1) uitgevoerd of gecoördineerd.
- De verzamelde gegevens worden centraal opgeslagen en beschikbaar gesteld als X/Y-coördinaten (digitaal) en/of op kaart.
- Voor een aantal soorten zal het voldoende zijn te weten of deze op biotoopniveau voorkomen en wat de functie van het gebied is voor de betreffende soort, van andere zal de exacte locatie van een groei-, verblijf- of broedplaats worden bepaald.
- Voor een aantal zeldzame soorten zal Rijkswaterstaat afwijkend omgaan met inventarisatie. Van deze soorten worden alleen bekende populaties gevolgd. Er zal pas op uitgebreide schaal monitoring of inventarisatie(s) van deze soorten (en van mogelijk terugkerende verdwenen soorten,) plaatsvinden, als er op basis van expert judgement of positieve waarnemingen een reële kans bestaat dat de betreffende zeldzame soort aanwezig is.

3.3 Projectkwaliteitsplan

In hoofdstuk 4 zijn per soortgroep beschermende maatregelen functioneel gespecificeerd als basis voor het zorgvuldig handelen. Dit betekent dat alleen de aard van de maatregel is beschreven, maar niet de wijze waarop de maatregel concreet moet worden uitgevoerd. Dit geeft de opdrachtnemer de ruimte om verschillende oplossingen te bedenken. Het betekent dat de maatregelen uit de Gedragscode zullen moeten worden uitgewerkt in concrete maatregelen voor de projectspecifieke activiteiten en soorten in het projectgebied. Deze projectspecifieke maatregelen moeten worden aangegeven in een door de opdrachtnemer op te stellen projectkwaliteitsplan.

In het projectkwaliteitsplan cq. deelplan voor dit onderdeel is in ieder geval opgenomen:

- de aanwezige soorten in het projectgebied;
- de functie die het gebied heeft voor deze soorten (bijv. leefgebied, vliegroute, rustplaats, etc.);
- het belang van het gebied voor deze soorten (gerelateerd aan de gunstige staat van instandhouding van de populatie);
- op welk schaalniveau (lokaal, regionaal, nationaal of internationaal) de te beïnvloeden populaties van de te beschermen soorten betrekking hebben;
- de voorgenomen activiteit en de te verwachten effecten op de aanwezige soorten (gerelateerd aan de verbodsbepalingen en de functie van het gebied voor de soorten);
- of er voor de te beschermen soorten voldoende uitwijkmogelijkheden zijn naar geschikte en bereikbare gebieden, buiten het gebied waar de werkzaamheden plaatsvinden;
- of de activiteit leidt tot een tijdelijk of aanhoudend negatief effect op populaties van de te beschermen soorten;
- wat de 'schade' van de voorgenomen activiteiten is en wat de relatieve bijdrage is vergeleken met vergelijkbare activiteiten in Nederland;
- de beschermende maatregelen om schade te voorkomen en/of te beperken; en
- de ter zake deskundige die voor het project wordt ingeschakeld.

Het projectkwaliteitsplan maakt onderdeel uit van de documentatie waarmee het werken met de gedragscode aantoonbaar wordt gemaakt.

3.4 Toetsing van het projectkwaliteitsplan

Rijkswaterstaat zal de concrete maatregelen in het projectkwaliteitsplan van de opdrachtnemer cq. deelplan voor dit onderdeel toetsen aan de functioneel omschreven maatregelen van de Gedragscode en de projectspecifieke maatregelen uit het Interne Toetsingskader. Het Interne Toetsingskader is een door Rijkswaterstaat ontwikkelde software-applicatie, waarmee op basis van een combinatie van werkzaamheden en voorkomen van soorten projectspecifieke maatregelen kunnen worden gegenereerd.

Het toetsingskader bevat gegevens over kwetsbare perioden en verstoringafstanden per soort, zodat de projectspecifieke maatregelen concreter zijn dan de maatregelen in de gedragscode. De door de opdrachtnemer opgestelde maatregelen kunnen afwijken van de maatregelen van het Interne Toetsingskader, mits dit wordt onderbouwd en nog steeds voldaan wordt aan de (functioneel) omschreven maatregelen van Gedragscode.

Het Interne Toetsingskader maakt in juridische zin geen deel uit van de Gedragscode, maar is een hulpmiddel voor Rijkswaterstaat in het kader van de waarborging van de toepassing van de Gedragscode. Wel hoort per project een uitdraai van het toetsingskader in de verplichte documentatie aanwezig te zijn.

3.5 Keuringsplan en afwijkingenregister

Tijdens de uitvoering van het project houdt de opdrachtnemer de werkzaamheden bij in een keuringsplan, dat onderdeel uitmaakt van zijn projectkwaliteitsplan. Hierin legt de opdrachtnemer vast of de beschermende maatregelen zijn uitgevoerd. Indien sprake is van afwijkingen van het projectkwaliteitsplan, dan worden deze vastgelegd in een afwijkingenregister. De verbetermaatregelen worden voorzien van een ecologische onderbouwing door een ter zake kundige. Ook hier geldt dat de verbetermaatregelen wel dienen te voldoen aan de Gedragscode. Het afwijkingenregister is aanwezig bij de opdrachtnemer en kan worden ingezien door Rijkswaterstaat.

Het keuringsplan en het afwijkingenregister worden gecontroleerd door de toetsers van Rijkswaterstaat conform het toetsplan. De bevindingen worden vastgelegd in een toetsverslag. Daarnaast dient de opdrachtnemer in elke bespreking met de opdrachtgever, indien deze laatste daarom verzoekt, aan te geven hoe met de gedragscode wordt omgegaan.

Naast het projectkwaliteitsplan en de uitdraai uit het toetsingskader maken het keuringsplan, het afwijkingenregister en het toetsverslag onderdeel uit van de documentatie waarmee het werken met de gedragscode aantoonbaar wordt gemaakt.

Vogelbroedplaats bij Oosterschelde

4. Maatregelen voor zorgvuldig handelen

4.1 Inleiding

De in dit hoofdstuk opgenomen maatregelen vormen de basis voor het zorgvuldig handelen, dat vereist is om een beroep te kunnen doen op de vrijstelling van de verbodsbepalingen in artikelen 8 t/m 11 van de Flora- en faunawet. Deze maatregelen hebben betrekking op overige beschermde soorten van tabel 2, strikt beschermde soorten van tabel 3 en alle in de Europese Unie in het wild voorkomende vogels.

De mogelijkheid tot vrijstelling geldt niet voor tabel 3-soorten en vogels indien sprake is van activiteiten of projecten in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling. Hiervoor is altijd ontheffing noodzakelijk (zie hiervoor ook tabel 2.1 en tabel 2.2).

Het zorgvuldig handelen bestaat uit het treffen van beschermende maatregelen. Wat die maatregelen zijn, hangt af van de aanwezige soorten, de uit te voeren activiteit(en) en de locatie waar de activiteit plaatsvindt. De geformuleerde maatregelen zijn gericht op het voorkomen of beperken van effecten. Voordat de maatregelen per soortgroep worden vermeld, wordt inzicht gegeven in de wijze waarop de maatregelen tot stand zijn gekomen.

4.2 Toelichting op de maatregelen

Concreetheid

De maatregelen zijn 'functioneel' omschreven. Dit betekent dat alleen de aard van de maatregel is beschreven, maar niet de wijze waarop de maatregel concreet moet worden uitgevoerd. Het is, gezien het grote aantal mogelijke activiteiten en de variatie in lokale omstandigheden niet mogelijk om in de Gedragscode een 'compleet' overzicht op te nemen van alle mogelijke maatregelen. De concrete project-, soort- en gebiedspecifieke maatregelen worden op basis van de functioneel omschreven maatregelen in de Gedragscode door de opdrachtnemer uitgewerkt in zijn of haar projectkwaliteitsplan.

Inhoud

De inhoud van de maatregelen is gericht op het voorkomen of beperken van de effecten die gerelateerd zijn aan de verbodsbepalingen van de Flora en faunawet (artikel 8 t/m 12). Het gaat hierbij om de volgende verbodsbepalingen:

- Beschadigen, vernielen van planten (artikel 8)
- Doden of verwonden van dieren (artikel 9)
- Opzettelijk verontrusten van dieren (artikel 10)
- Vernietigen, verstoren van nesten of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren (artikel 11)
- Zoeken, rapen, vernielen van eieren

Bij (opzettelijke) verstoring van dieren dient rekening te worden gehouden met verschillende vormen van verstoring door onder andere geluid, licht en beweging.

De maatregelen ter beperking van schade gelden bij bestendig beheer en onderhoud voor tabel 2- en tabel 3-soorten en vogels en bij ruimtelijke ontwikkeling alleen voor tabel 2-soorten. Wanneer schade aan tabel 3-soorten en vogels bij werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling niet te voorkómen is, dan dient een ontheffing te worden aangevraagd.

In Tabel 4.1 zijn de belangrijkste mogelijke effectrelaties tussen soortgroepen en activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud en ruimtelijke ontwikkeling weergegeven.

Noodzaak en prioritering van maatregelen

De maatregelen zijn alleen noodzakelijk indien een beschermde soort aanwezig is én er verbodsbepalingen ten aanzien van deze soort (kunnen) worden overtreden.

In deze Gedragscode is per soortengroep aangegeven welke maatregelen kunnen worden getroffen om de effecten die gerelateerd zijn aan de verschillende verbodsbepalingen te voorkomen of te beperken. De maatregelen zijn in volgorde van (afnemende) prioriteit gezet op basis van de effectiviteit (P1 t/m P3). Maatregelen ter voorkóming van effecten zijn in dit kader prioritair boven maatregelen die effecten beperken. Indien er meerdere maatregelen zijn om effecten te voorkómen of te beperken, dan zijn deze onderling ook geprioriteerd (indien van toepassing). Het is in dit kader mogelijk dat maatregelen een gelijke prioriteit hebben. De maatregelen voor de verschillende verbodsbepalingen zijn onderling niet geprioriteerd, omdat dit juridisch gezien niet mogelijk is. De maatregelen voor de verbodsbepalingen zijn dus gelijktijdig van toepassing.

Voor het bepalen van de noodzakelijke maatregelen dient de volgende werkwijze te worden gevolgd:

- In eerste instantie dient de meest prioritaire maatregel per verbodsbepaling te worden getroffen mits deze voor de betreffende soort effectief is en deze de uitvoering van de voorgenomen activiteit niet onmogelijk of onuitvoerbaar maakt;
- Indien het treffen van een maatregel niet mogelijk of effectief is dient dit afdoende gemotiveerd te worden onderbouwd door een ter zake kundige⁹ en dienen maatregelen van de dan volgende prioriteit te worden getroffen;
- Indien de meest prioritaire maatregel getroffen wordt zijn de maatregelen met een lagere prioriteit niet meer aan de orde;
- Indien sprake is van maatregelen van gelijke prioriteit dienen de maatregelen in combinatie te worden uitgevoerd indien dit bijdraagt aan de verhoging van de effectiviteit;
- Indien uitvoering van bepaalde maatregelen met een gelijke prioriteit niet mogelijk is wordt de uitvoering van de overige maatregelen met eenzelfde prioriteit dwingend in het kader het streven naar een zo hoog mogelijke effectiviteit;
- Indien meerdere soorten tegelijk aanwezig zijn kan het voorkomen dat de beschermende maatregelen strijdig met elkaar zijn of zoveel beperkingen opleggen dat uitvoering niet realistisch is. De afweging tussen de belangen van de soorten is dan dusdanig complex van aard, dat hiervoor een ter zake kundige moet worden ingeschakeld;
- Indien geen van de maatregelen mogelijk zijn dient een ontheffing te worden aangevraagd.

Kwetsbare periodes

Per soortengroep zijn indicatief de meest en minst kwetsbare periodes opgenomen (natuurkalender, www.minInv.nl). Op die manier wordt een globaal inzicht verkregen van de periodes waarin in het algemeen het best kan worden gewerkt. Omdat er binnen één soortengroep echter grote verschillen tussen soorten kunnen zijn, dient de opdrachtnemer in het projectkwaliteitsplan uit te gaan van de kwetsbare periodes van de in het werkgebied aanwezige soorten.

⁹ Voor begripsbepaling zie bijlage 1.

Tabel 4.1 Overzichtstabellen met per activiteit en per soort de belangrijkste effecttypen*

De effecttypen zijn:

1. Beschadigen, vernielen van planten; 2. Doden of verwonden van dieren; 3. (Opzettelijk) verontrusten van dieren; 4. Vernietiging, verstoren van vaste nest- of verblijfplaatsen van dieren.

Beheer en onderhoud	Planten	Vleermuizen	Overige zoogdieren	Vogels	Reptielen	Amfibieën	Vissen	Ongewervelden
Maaien/afvoeren kruidvegetaties op het land	1		2, 3	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4		2, 3, 4
Maaien/afvoeren water-/oevervegetaties	1		2, 3	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Snoeien/dunnen en afvoeren houtige vegetaties	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4		2, 3, 4
Onderhoud waterbodems	1		2, 3	2, 3, 4		2, 3, 4	2, 3, 4	2, 4
Onderhoud oevers	1		2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 4
Onderhoud wegen/paden/verhardingen	1	3	3					
Onderhoud kunstwerken/gebouwen	1	2, 3, 4	3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3	
Onderhoud kleine voorzieningen	1		3	3	3			
Onderhoud kabels/leidingen	1		2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4
Onderhoud stranden			3	2, 3, 4				
Onderhoud waterbergingsgebieden	1		2, 3	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Onderhoud helofytenfilters	1		2, 3	2, 3, 4	3	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Onderhoud waterkeringen	1		2, 3	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4		2, 3, 4
Inspecties/monitoring t.b.v. beheer en onderhoud	1	3	3	3	3	3	3	
Verkeersbewegingen t.b.v. beheer- en onderhoud	1	3	2, 3	2, 3, 4	2	2	3	

* Deze tabel geeft de belangrijkste mogelijke relaties aan tussen de activiteiten en de mogelijke effecten op soortengroepen en is niet limitatief

Tabel 4.1 Overzichtstabellen met per activiteit en per soort de belangrijkste effecttypen*

De effecttypen zijn:

1. Beschadigen, vernielen van planten; 2. Doden of verwonden van dieren; 3. (Opzettelijk) verontrusten van dieren; 4. Vernietiging, verstoren van vaste nest- of verblijfplaatsen van dieren.

Kleinschalige ruimtelijke ontwikkeling	Planten	Vleermuizen	Overige zoogdieren	Vogels	Reptielen	Amfibieën	Vissen	Ongewervelden
Aanleg/renovatie watergangen/ waterpartijen	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4		2, 3, 4
Aanleg/renovatie oevers	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3, 4	3, 4
Aanleg/renovatie waterkeringen	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3, 4	2, 3, 4
Aanleg/renovatie kunstwerken/gebouwen	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4
Aanleg/renovatie wegen/paden/verhardingen	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4		2, 3, 4
Aanleg houtige vegetaties	1		2, 3	2, 3, 4	3	3		2, 3, 4

Aanleg kleine voorzieningen	1	3	3	3	3	3	2, 3, 4
Verlichting**		3, 4	3, 4	3, 4			
Aanleg kabels/leidingen	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4
Aanleg inundatie/waterbergingsgebieden	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Aanleg helofytenfilters	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Dempen watergangen en waterpartijen	1	3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Slopen harde oeverconstructie	1	3	3	2, 3, 4	3	3	
Slopen waterkeringen	1	3	2, 3	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4
Slopen kunstwerken en gebouwen	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3	
Slopen wegen/paden/verhardingen		3	3	3			
Verwijderen houtige vegetaties	1	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Slopen kleine voorzieningen	1		3	3	3	3	
Verwijderen kabels/leidingen	1		2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4
Verwijderen helofytenfilters	1	3	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4	2, 3, 4
Ontgraven substraat droog	1	3	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Opbrengen substraat droog	1	3	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4	2, 3, 4
Ontgraven substraat nat	1	3	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4	2, 3, 4
Opbrengen substraat nat	3	3	2, 3, 4	2, 3, 4	3	2, 3, 4	2, 3, 4
Wijzigingen beheer	1	4	4	4	4	4	4
Verkeersbewegingen t.b.v. ruimtelijke ontwikkelingen	1	3	2, 3	2, 3, 4	2	2	3

* Deze tabel geeft de belangrijkste mogelijke relaties aan tussen de activiteiten en de mogelijke effecten op soortengroepen en is niet limitatief

** Deze tabel geeft de belangrijkste mogelijke relaties aan tussen de activiteiten en de mogelijke effecten op soortengroepen en is niet limitatief

4.3 Planten

Activiteiten die kunnen leiden tot effecten op planten zijn nagenoeg alle werkzaamheden van ruimtelijke ontwikkeling of beheer en onderhoud op land, water en oever.

Vernielen of beschadigen van planten (artikel 8) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 de groeiplaats te sparen bij werkzaamheden¹⁰. De locaties worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P2 de werkzaamheden uit te voeren buiten de voor de aanwezige soort(en) kwetsbare periode(n) (indicatief zie onderstaande tabel¹¹);
- P2 de werkzaamheden in ruimte en tijd gefaseerd uit te voeren, zodanig dat niet alle planten in hetzelfde jaar worden aangetast;
- P2 maatregelen te treffen, gericht op overleving zoals het uitgraven en verplaatsen van planten, het winnen van zaden of het in depot zetten van grond met zaden c.q. wortels onder leiding van een ter zake kundige.¹²

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Planten	Bloei en zaadzetting			◐	●	●	●	●	◑				

- Kwetsbare periode hele maand
- ◑ Kwetsbare periode eerste helft maand
- ◐ Kwetsbare periode tweede helft maand

¹⁰ Deze maatregel geldt niet voor maaiwerkzaamheden in het kader van bestendig beheer voor soorten die gebaat zijn bij dit maaibeheer.

¹¹ Sommige plantensoorten zijn jaarrond kwetsbaar, zoals muurplanten, jeneverbes, gagel.

¹² Deze maatregel dient alleen te worden uitgevoerd indien dit effectief c.q. kansrijk is voor de betreffende soort, te beoordelen door een ter zake kundige.

4.4 Vleermuizen

Activiteiten die kunnen leiden tot effecten op vleermuizen zijn onderhoud aan gebouwen, het snoeien van oudere bomen of lijnvormige landschapselementen als bomenrijen en houtwallen, het uitvoeren van werkzaamheden met verlichting.

Doden of verwonden van dieren (artikel 9) wordt voorkomen door:

- P1 te werken buiten de kwetsbare periode, d.w.z. buiten de periode dat locaties gebruikt worden als paarplaats, winterverblijf, zomerverblijf of kraamkolonie, belangrijke migratieroute of belangrijk foerageergebied¹³ (indicatief zie onderstaande tabel), afhankelijk van de functie van het gebied voor vleermuizen of:
- P1 locaties te sparen in de periode dat ze wel gebruikt worden als paarplaats, winterverblijf, zomerverblijf of kraamkolonie, belangrijke migratieroute of belangrijk foerageergebied¹³ (indicatief zie onderstaande tabel). De locaties worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld.

Opzettelijk verontrusten van dieren (artikel 10) en verstoren van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 te werken buiten de kwetsbare periode, d.w.z. buiten de periode dat vleermuizen gebruik maken van de vaste rust- en verblijfplaatsen (indicatief zie onderstaande tabel), afhankelijk van de functie van het gebied voor vleermuizen of:

- P1 te werken buiten de verstoringgevoelige afstand in de periode dat de vleermuizen wel gebruik maken van de vaste rust- en verblijfplaatsen;
- P2 niet tussen zonsondergang en zonsopkomst te werken in de buurt van vaste rust- of verblijfplaatsen, belangrijke functionele vliegroutes en foerageergebieden in verband met licht- en geluidsoverlast;
- P2 passende inrichtingmaatregelen te treffen t.b.v. beperking van licht en geluid (afscherming, demping etc.).

Vernielen of beschadigen van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 locaties te sparen die gebruikt worden als paarplaats, winterverblijf of kraamkolonie, belangrijke migratieroute of belangrijk foerageergebied¹³. De locaties worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P2 alternatieve voortplantings-, vaste rust- of verblijfplaatsen te realiseren, die de betreffende functie op een volwaardige wijze kunnen overnemen waardoor de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats behouden blijft. De alternatieve verblijfplaatsen dienen te functioneren, voordat de werkzaamheden van start gaan¹⁴.

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Vleermuizen	Voortplanting			◐	●	◑			●	●	●		
	Zomerverblijf				◐	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	●							●	●	●
	Jacht/vliegroute				◐	●	●	●	●	●			

- Kwetsbare periode hele maand
- ◐ Kwetsbare periode eerste helft maand
- ◑ Kwetsbare periode tweede helft maand

¹³ De belangrijkheid is afhankelijk van de kwaliteit, uniciteit en strategische ligging van het element, te beoordelen door een ter zake kundige.

¹⁴ Het verdient aanbeveling om ontheffing aan te vragen. Wanneer overtreding van de verbodsbepalingen wordt voorkomen, wordt de ontheffing afgewezen en wordt er een positieve beschikking verstrekt.

4.5 Overige zoogdieren

Activiteiten die kunnen leiden tot effecten op overige zoogdieren zijn in principe alle werkzaamheden op het land en oeverzone, voor een aantal soorten ook in het water.

Doden of verwonden van dieren (artikel 9) wordt voorkomen door:

- P1 te werken buiten de kwetsbare periode, d.w.z. buiten de periode dat de dieren aanwezig zijn (afhankelijk van de functie van het gebied, indicatief zie onderstaande tabel);
- P2 de voortplantings-, rust en vaste verblijfplaatsen te sparen in de periode dat de betreffende soorten daar wel gebruik van maken (afhankelijk van de functie van het gebied, indicatief zie onderstaande tabel). De locaties worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P2 werkzaamheden uit te voeren in een zodanige richting dat mobiele dieren kunnen uitwijken naar de omgeving;
- P2 de werkzaamheden in tijd en ruimte gefaseerd uit te voeren, zodat de dieren kunnen uitwijken;
- P3 (minder mobiele) dieren weg te vangen onder leiding van een ter zake kundige en op een geschikte locatie in de omgeving weer uit te zetten¹⁵ buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden;
- P3 passende inrichtingsmaatregelen te treffen waarmee wordt voorkomen dat dieren zich weer op het werk vestigen (bijvoorbeeld het plaatsen van rasters);
- P3 het gebied voor aanvang van de werkzaamheden ongeschikt te maken in de periode dat de dieren niet aanwezig zijn, zodat ze zich niet vestigen¹⁵ (onder voorwaarde dat er geen vaste verblijfplaatsen vernietigd worden en er voldoende leefgebied in de omgeving aanwezig is).

Opzettelijke verontrusting van dieren (artikel 10) en verstoren van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 te werken buiten de kwetsbare periode (afhankelijk van de functie van het gebied, indicatief zie onderstaande tabel) of:
- P1 de werkzaamheden buiten de verstoringgevoelige afstand van de betreffende soort uit te voeren;
- P2 passende inrichtingsmaatregelen te treffen (bijvoorbeeld afscherming van beweging en geluid).

Vernielen of beschadigen van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen te sparen. De verblijfplaatsen worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P2 alternatieve voortplantings-, vaste rust- of verblijfplaatsen te realiseren, die de betreffende functie op een volwaardige wijze kunnen overnemen waardoor de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats behouden blijft. De alternatieve verblijfplaatsen dienen te functioneren, voordat de werkzaamheden van start gaan¹⁴.

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren	Voortplanting			●	●	●	●	●	●				
	Zomerverblijf			●	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	●	◐						●	●	●

- Kwetsbare periode hele maand
- ◐ Kwetsbare periode eerste helft maand
- ◑ Kwetsbare periode tweede helft maand

¹⁵ In Natura 2000- c.q. EHS-gebieden kan deze maatregel in strijd zijn met de bepalingen van de Natuurbeschermingswet c.q. het EHS-beleid.

4.6 Vogels

Activiteiten die kunnen leiden tot effecten op vogels zijn in principe alle werkzaamheden op land, water en oever.

Doden of verwonden van dieren (artikel 9) wordt voorkomen door:

- P1 nesten en holen te sparen in de periode dat de vogels hier gebruik van maken (indicatief zie onderstaande tabel). Voor nesten en holen die jaarrond beschermd zijn (zie het kader op de volgende bladzijde) is deze maatregel het gehele jaar van toepassing. De nesten en holen worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P1 niet te werken in de periode dat jonge vogels nog niet vliegvlug zijn.

Opzettelijke verontrusting van dieren (artikel 10) en verstoren van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 de werkzaamheden uit te voeren buiten de kwetsbare periode, d.w.z. buiten de periode dat de vogels gebruik maken van de nesten en holen (indicatief zie onderstaande tabel). Voor nesten en holen die jaarrond beschermd zijn (zie het kader) is deze maatregel het gehele jaar van toepassing of:
- P1 de werkzaamheden buiten de verstoringgevoelige afstand van de nesten en holen uit te voeren;
- P2 passende inrichtingsmaatregelen te treffen (bijvoorbeeld afscherming van licht, beweging of geluid).

Foerageergebieden die onlosmakelijk met de nesten of holen zijn verbonden vallen eveneens onder artikel 11. Daarnaast wordt er in het kader van de zorgplicht naar gestreefd om in overige foerageergebieden en andere gebieden die een belangrijke functie hebben voor vogels, zoals hoogwatervluchtplaatsen en slaapgebieden, verontrusting van vogels in deze gebieden te voorkomen c.q. te beperken conform de maatregelen die hierboven zijn aangegeven voor nesten en holen.

Vernielen of beschadigen van voortplanting- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) en vernielen of beschadigen van eieren (artikel 12) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 nesten en holen te sparen in de periode dat de vogels hier gebruik van maken (indicatief zie onderstaande tabel). Voor nesten en holen die jaarrond beschermd zijn (zie het kader) is deze maatregel het gehele jaar van toepassing. De nesten en holen worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P2 het gebied ongeschikt maken als nestplaats voor aanvang van het broedseizoen¹⁵ (uiteeraard alleen mogelijk bij nesten die niet jaarrond beschermd zijn); indien er in de omgeving geen mogelijkheden zijn voor de het maken nieuwe nesten, dan worden hiervoor passende inrichtingsmaatregelen getroffen¹⁶;
- P2 alternatieve voortplantings-, vaste rust- of verblijfplaatsen te realiseren, die de betreffende functie op een volwaardige wijze kunnen overnemen waardoor de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats behouden blijft. De alternatieve verblijfplaatsen dienen te functioneren, voordat de werkzaamheden van start gaan¹⁴.

Het ministerie van LNV verstaat onder nesten die jaarrond beschermd zijn¹⁷:

- Nesten die, behalve gedurende het broedseizoen als nest, buiten het broedseizoen in gebruik zijn als vaste rust- en verblijfplaats (bijv. steenuil).
- Nesten van koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (bijv. roek, gierzwaluw, huismus).
- Nesten van vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (bijv. ooievaar, kerkuil, slechtvalk).
- Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen (bijv. boomvalk, buizerd, ransuil).

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Zoogdieren	Broedseizoen			●	●	●	●	●	◐				
	Vaste rust- of verblijfplaats	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
	Winterverblijf	●	●	◐							●	●	●

- Kwetsbare periode hele maand
- ◐ Kwetsbare periode eerste helft maand
- ◑ Kwetsbare periode tweede helft maand

¹⁶ Betreft unieke nestplaatsen van bijvoorbeeld boeren-, huis- of oeverzwaluwen te bepalen door ter zake kundige.

¹⁷ Dit betreft een indicatieve, niet uitputtende lijst van het ministerie van LNV uit 2009 (zie bijlage 3 van de gedragscode). Er wordt aangesloten bij het vigerende beleid van LNV, zodat bij wijzigingen de gedragscode deze automatisch meeneemt.

4.7 Amfibieën en reptielen

Activiteiten die kunnen leiden tot effecten op amfibieën en reptielen zijn werkzaamheden aan kleinere wateren, oevers, ruigtes en 's winters in opgaande begroeiingen.

Doden of verwonden van dieren (artikel 9) wordt voorkomen door:

- P1 te werken buiten de kwetsbare periode, d.w.z. buiten de periode dat de dieren aanwezig of weinig mobiel zijn (afhankelijk van de functie van het gebied, indicatief zie onderstaande tabel);
- P2 de rust- en voortplantingsplaatsen te sparen in de periode dat de dieren hier wel gebruik van maken. De locaties worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P2 werkzaamheden uit te voeren in een zodanige richting dat mobiele dieren kunnen uitwijken naar de omgeving;
- P2 de werkzaamheden in tijd en ruimte gefaseerd uit te voeren, zodat de dieren kunnen uitwijken;
- P2 indien noodzakelijk (tijdelijke) inrichtingsmaatregelen te treffen om directe of indirecte beïnvloeding van de waterkwaliteit van het voortplantingsgebied te voorkomen of beperken (bijvoorbeeld voorkomen vertroebeling);
- P3 (minder mobiele) dieren weg te vangen onder leiding van een ter zake kundige en op een geschikte locatie in de omgeving weer uit te zetten¹² buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden;
- P3 passende inrichtingsmaatregelen te treffen waarmee wordt voorkomen dat dieren zich alsnog op het werk vestigen (bijvoorbeeld het plaatsen van rasters);
- P3 het gebied voor aanvang van de werkzaamheden ongeschikt te maken (in de periode dat de dieren niet aanwezig zijn), zodat ze zich er niet vestigen¹⁵ (onder voorwaarde dat er geen vaste verblijfplaatsen vernietigd worden en er voldoende leefgebied in de omgeving aanwezig is).

Opzettelijke verontrusting van dieren (artikel 10) en verstoren van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 te werken buiten de kwetsbare periode, d.w.z. buiten de periode dat de dieren aanwezig of weinig mobiel zijn (afhankelijk van de functie van het gebied, indicatief zie onderstaande tabel) of:
- P1 de werkzaamheden buiten de verstoringsgevoelige afstand van de betreffende soort uit te voeren;
- P2 passende inrichtingsmaatregelen te treffen (bijvoorbeeld afscherming van licht, beweging of geluid).

Vernielen of beschadigen van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) en vernielen of beschadigen van eieren (artikel 12) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 de voortplantingslocaties en vaste rust- en verblijfplaatsen (voortplantingswateren, overwinteringslocaties, zomerverblijven, broedhopen en dergelijke) te sparen. De verblijfplaatsen worden gemarkeerd op kaart en/of in het veld;
- P2 alternatieve voortplantings-, vaste rust- of verblijfplaatsen te realiseren, die de betreffende functie op een volwaardige wijze kunnen overnemen waardoor de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats behouden blijft. De alternatieve verblijfplaatsen dienen te functioneren, voordat de werkzaamheden van start gaan¹⁴.

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Reptielen	Voortplanting			◐	●	●	●	●	●				
	Zomerverblijf			◐	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	◐							◐	●	●
Amfibieën	Voortplanting			◐	●	●	●	●	●				
	Zomerverblijf			◐	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	◐							◐	●	●

- Kwetsbare periode hele maand
- ◐ Kwetsbare periode eerste helft maand
- ◑ Kwetsbare periode tweede helft maand

4.8 Vissen

Activiteiten die kunnen leiden tot effecten op vissen zijn alle werkzaamheden in het water en op de oever.

Doden of verwonden van dieren (artikel 9) wordt voorkomen door:

- P1 het leefgebied van de betreffende soorten te sparen (de hele watergang);
- P2 de werkzaamheden uit te voeren buiten de voor de betreffende soorten kwetsbare periode. Deze periode is afhankelijk van de functie van het gebied voor de betreffende soorten (indicatief zie onderstaande tabel¹⁸);
- P2 werkzaamheden uit te voeren in zodanige richting dat aanwezige mobiele soorten kunnen uitwijken;
- P2 de werkzaamheden in de tijd en ruimte gefaseerd uit te voeren;
- P2 inrichtingsmaatregelen te treffen, waarmee directe of indirect beïnvloeding van de waterkwaliteit wordt voorkomen of beperkt (bijvoorbeeld vertroebeling/zuurstofloosheid);
- P3 (minder mobiele) dieren weg te vangen onder leiding van een ter zake kundige en deze zo spoedig mogelijk weer terug te zetten dan wel op een geschikte locatie in de omgeving uit te zetten¹² buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden;
- P3 indien wenselijk en mogelijk bij baggerwerkzaamheden het materiaal dat afgevoerd gaat worden, te controleren. De aanwezige individuen worden zo spoedig mogelijk teruggezet dan wel in de nabije omgeving op een geschikte plaats uitgezet.

Opzettelijke verontrusting van dieren (artikel 10) of verstoren van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 de werkzaamheden uit te voeren buiten de voor de betreffende soorten kwetsbare periode. Deze periode is afhankelijk van de functie van het gebied voor de betreffende soorten en de watertemperatuur (indicatief zie onderstaande tabel);
- P1 de werkzaamheden buiten de verstoringgevoelige afstand van de betreffende soort uit te voeren;
- P2 passende inrichtingsmaatregelen te treffen (bijvoorbeeld plaatsen van schermen onder water).

Vernielen of beschadigen van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) en vernielen of beschadigen van eieren (artikel 12) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 voortplantingsplaatsen (paaiplaatsen) en winterverblijfplaatsen te sparen;
- P2 alternatieve voortplantings-, vaste rust- of verblijfplaatsen te realiseren, die de betreffende functie op een volwaardige wijze kunnen overnemen waardoor de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats behouden blijft. De alternatieve verblijfplaatsen dienen te functioneren, voordat de werkzaamheden van start gaan¹⁴.

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Vissen	Voortplanting			◐	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	◐								●	●

● Kwetsbare periode hele maand
 ◐ Kwetsbare periode eerste helft maand
 ◑ Kwetsbare periode tweede helft maand

¹⁸ De periode van winterrust wordt in belangrijke mate bepaald door de temperatuur van het water. De temperatuursafhankelijke activiteit is soortspecifiek en hiermee ook de specifieke periode van winterrust (te bepalen door een ter zake kundige).

4.9 Ongewervelden

Activiteiten die kunnen leiden tot effecten op beschermde ongewervelden zijn in principe alle activiteiten op het land, water en oeverzone.

Doden of verwonden van dieren (artikel 9) wordt voorkomen door:

- P1 het leefgebied van de betreffende soorten te sparen in de periode dat de dieren daar gebruik van maken;
- P2 werkzaamheden uit te voeren in zodanige richting dat aanwezige mobiele soorten kunnen uitwijken;
- P2 de werkzaamheden in de tijd en ruimte gefaseerd uit te voeren;
- P2 in het zomerseizoen niet te werken in de vroege ochtend of late avond, wanneer veel soorten niet actief zijn;
- P2 passende inrichtingsmaatregelen te treffen, waarmee directe of indirect beïnvloeding van de kwaliteit van het leefgebied (b.v. voorkomen vertroebeling van oppervlaktewater) wordt voorkomen;
- P3 (minder mobiele) dieren weg te vangen onder leiding van een ter zake kundige en deze zo spoedig mogelijk op een geschikte locatie in de omgeving weer uit te zetten¹² buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden;
- P3 het gebied voor aanvang van de werkzaamheden ongeschikt te maken in de periode dat de dieren niet aanwezig zijn, zodat ze er zich niet vestigen¹⁵ (onder voorwaarde dat er geen vaste verblijfplaatsen vernietigd worden en er voldoende leefgebied in de omgeving aanwezig is).

Opzettelijke verontrusting van dieren (artikel 10) en verstoren van vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) wordt voorkomen of beperkt door:

- P1 te werken buiten de kwetsbare periode van soorten die gevoelig zijn voor verstoring (m.n. de voortplantingsperiode, indicatief zie onderstaande tabel¹⁹).
- P1 de werkzaamheden buiten de verstoringgevoelige afstand van de betreffende soort uit te voeren;

Vernielen of beschadigen van voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen (artikel 11) en vernielen of beschadigen van eieren (artikel 12) wordt voorkomen door:

- P1 vaste voortplantingsplaatsen (waardplanten²⁰, rivieroever) en overwinteringplaatsen (bodem, water) te sparen;
- P2 de werkzaamheden in de tijd en ruimte gefaseerd uit te voeren, waardoor een deel van de verblijfplaatsen wordt gespaard;
- P3 maatregelen te treffen, gericht op overleving zoals het uitgraven en verplaatsen van waardplanten, het winnen van zaden of het in depot zetten van grond met zaden c.q. wortels¹² onder leiding van een ter zake kundige.

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Ongewervelden	Voortplanting					●	●	●	●	●			
	Winterrust	●	●	●	●						●	●	●

- Kwetsbare periode hele maand
- ◐ Kwetsbare periode eerste helft maand
- ◑ Kwetsbare periode tweede helft maand

¹⁹ In het algemeen zijn soorten tijdens de winterrust het minst kwetsbaar voor verontrusting aangezien ze dan niet actief zijn.

²⁰ Betreft o.a. waterzuring voor de grote vuurvlieder, krabbescheer voor de groene glazenmaker, enz.

4.10 Algemene maatregelen in het kader van de zorgplicht

In het kader van de zorgplicht dienen ook maatregelen te worden getroffen voor algemeen beschermde (tabel 1) en niet-beschermde soorten. Deze maatregelen maken geen onderdeel uit van de Gedragscode maar worden hier om praktische redenen aanvullend vermeld.

In eerste instantie worden vaste rust- of verblijfplaatsen waar mogelijk gespaard. Indien dit niet mogelijk is vinden de werkzaamheden plaats buiten de kwetsbare perioden voor deze soorten (zie figuur 4.1.) of vinden de werkzaamheden plaats buiten de verstoringafstand van de betreffende soorten. De werkzaamheden worden voor zover mogelijk uitgevoerd in de richting van de uitwijkmogelijkheden, zodat aanwezige mobiele soorten kunnen uitwijken.

Figuur 4.1 Natuurkalender met indicatieve kwetsbare perioden per soortgroep (op basis van Natuurkalender tabel 3- soorten en vogels, www.minlnv.nl, d.d. 20 maart 2007).*

Soortgroep	Functie	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Planten	Bloei en zaadzetting				●	●	●	●	◐				
Vleermuizen	Voortplanting			◐	●	◐			●	●	●		
	Zomerverblijf				◐	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	●							●	●	●
	Jacht/vliegroute				◐	●	●	●	●	●			
Overige zoogdieren	Voortplanting			●	●	●	●	●	●				
	Zomerverblijf			●	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	●	◐						●	●	●
Vogels	Broedseizoen			●	●	●	●	●	◐				
	Vaste rust- of verblijfplaats	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
	Winterverblijf	●	●	◐							●	●	●
Reptielen	Voortplanting			◐	●	●	●	●	●				
	Zomerverblijf			◐	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	◐							●	●	●
Amfibieën	Voortplanting			◐	●	●	●	●	●				
	Zomerverblijf			◐	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●	◐							◐	●	●
Vissen	Voortplanting			●	●	●	●	●	●				
	Winterverblijf	●	●									●	●
Ongewervelden	Voortplanting				◐	●	●	●	●	●			
	Winterrust	●	●	●	◐						●	●	●

- Kwetsbare periode hele maand
- ◐ Kwetsbare periode eerste helft maand
- ◑ Kwetsbare periode tweede helft maand

* De soortspecifieke perioden kunnen hiervan afwijken.

4.10.1 Omgaan met soorten die onverwacht verschijnen

Indien ondanks een goede voorbereiding, inclusief inventarisatie, onverwacht beschermde soorten aanwezig zijn waarvoor aanvullende maatregelen dienen te worden getroffen, worden de werkzaamheden stilgelegd. De opdrachtnemer kan de werkzaamheden pas hervatten nadat de noodzakelijke beschermende maatregelen, gebaseerd op de gedragscode of afkomstig uit een nieuw verleende ontheffing, zijn getroffen. De opdrachtnemer schakelt een ter zake kundige in voor advies.

Wanneer het gaat om tabel 3-soorten en vogels en het is niet mogelijk om overtreding van de verbodsbepalingen te voorkómen (bij kleinschalige ruimtelijke ontwikkelingen) dan is het noodzakelijk een ontheffing aan te vragen. In dit geval treedt Rijkswaterstaat zo spoedig mogelijk in overleg met de Dienst Regelingen van het ministerie van LNV.

In de andere gevallen kan gebruik gemaakt worden van de Gedragscode voor het treffen van maatregelen. Een ontheffing is ook vereist wanneer men de aanwezige beschermde soorten (tabel 2 en tabel 3-soorten) moet verplaatsen en deze niet direct kunnen worden teruggezet naar een geschikt leefgebied in de directe omgeving. Totdat de ontheffing is verkregen wordt de locatie waar de beschermde soort voorkomt gemarkeerd en zo nodig uitgerasterd. De genomen maatregelen ten aanzien van de onverwachte soorten dienen goed te worden gedocumenteerd.

4.10.2 Wat te doen bij calamiteiten?

In de praktijk kunnen zich situaties voordoen waarin acuut handelen noodzakelijk is. Bij dergelijke calamiteiten, zoals dijkdoorbraken, overstromingen, schadelijke lozingen, enzovoorts, dient eerst de maatschappelijke veiligheid te worden gewaarborgd alvorens de Gedragscode kan worden toegepast. Wanneer zich een calamiteit heeft voorgedaan waarbij, door de noodzaak van acuut handelen, schade is ontstaan aan beschermde soorten planten of dieren, dan zal zo spoedig mogelijk contact worden opgenomen met het ministerie van LNV (Dienst Regelingen) om tot een oplossing te komen. Ook hier dienen de maatregelen die uiteindelijk worden genomen, goed te worden gedocumenteerd.

Poelkikker

5. Implementatie van de Gedragscode

Om te kunnen werken met de Gedragscode dient deze geïmplementeerd te worden in het werkproces van de organisatie. Belangrijk hierbij is met name de relatie met de opdrachtnemer en de verdeling van de verantwoordelijkheden. Onderstaand wordt beschreven hoe Rijkswaterstaat hier mee om zal gaan.

Indien de werkzaamheden worden uitbesteed dan zal de Gedragscode door Rijkswaterstaat worden voorgeschreven in de overeenkomst tussen Rijkswaterstaat en de opdrachtnemer. De Gedragscode zal beschikbaar worden gesteld via internet of als bijlage bij de overeenkomst worden gevoegd. De opdrachtnemer zal in een projectkwaliteitsplan moeten aangeven welke maatregelen hij neemt om zeker te stellen dat de werkzaamheden worden uitgevoerd conform de Gedragscode.

Vervolgens zal Rijkswaterstaat toetsen of de plannen inderdaad voldoen aan de Gedragscode en kan in het werk bekeken worden of de maatregelen ook conform het projectkwaliteitsplan worden uitgevoerd. Bij gebrekkige plannen of uitvoering is de opdrachtgever verplicht aan te geven wat er niet juist is en mag de opdrachtnemer niet verder gaan met de betreffende werkzaamheden. Nadat de opdrachtnemer corrigerende maatregelen heeft getroffen kan hij verder gaan met de werkzaamheden.

In de overeenkomst wordt geregeld welke sancties er volgen als de opdrachtnemer niet voldoet aan de Gedragscode, het contract of aan de plannen. Dit kan leiden tot kortingen (boetes), opschorting van betaling tot het in gebreke stellen met als gevolg dat het werk wordt stil gelegd.

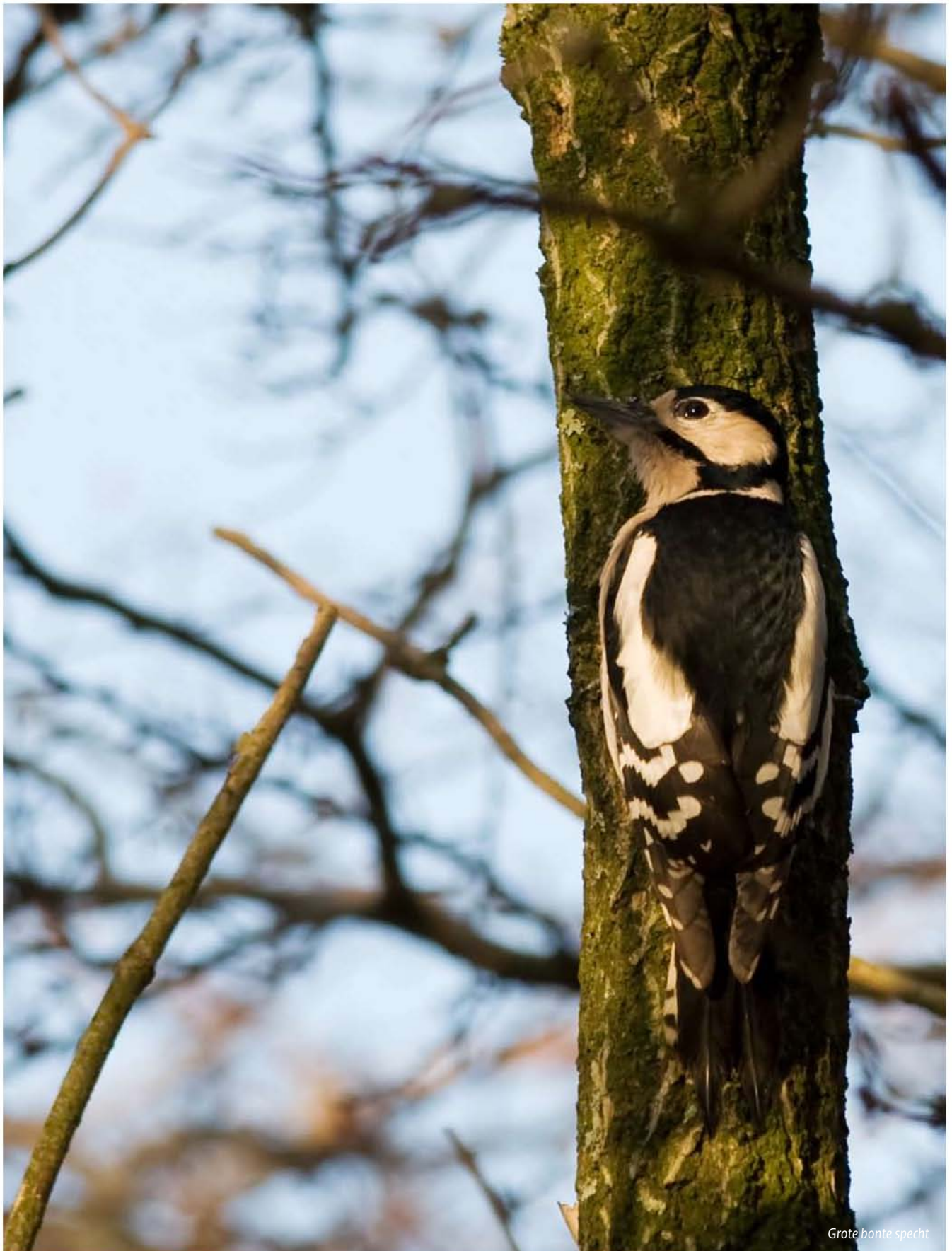
Rijkswaterstaat is hoofdverantwoordelijk voor de naleving van deze Gedragscode en hierop aanspreekbaar voor het bevoegd gezag. Dit laat onverlet dat de opdrachtnemer een eigen verantwoordelijkheid heeft en door Rijkswaterstaat (privaatrechtelijk) aansprakelijk gesteld kan worden voor eventuele schade die door het niet correct naleven van de Gedragscode door opdrachtnemer ontstaat.

Rijkswaterstaat is, als opdrachtgever, verantwoordelijk voor de volgende onderdelen (zie ook bijlage 4):

- actief openbaar maken van de Gedragscode, zodat eigen werknemers, (potentiële) opdrachtnemers en belangstellenden tijdig over het bestaan en de inhoud worden geïnformeerd;
- het voorschrijven van toepassing van de Gedragscode bij opdrachtverlening;
- informatie over de aanwezigheid van beschermde soorten in en rond het werkgebied;
- projectgebonden informatie benodigd om een projectkwaliteitsplan op te kunnen stellen;
- toetsing van door de opdrachtnemer op te stellen het projectkwaliteitsplan (aan het interne toetsingskader);
- controle van werkzaamheden door de opdrachtnemer (steekproefsgewijs) aan de hand van het keuringsplan en het afwijkingenregister met verbetermaatregelen;
- monitoren en evalueren van de toepassing van de Gedragscode na vijf jaar;
- iedere vijf jaar evalueren en eventueel bijstellen van de Gedragscode.

De opdrachtnemer is verantwoordelijk voor de volgende onderdelen:

- het opstellen van een projectspecifiek projectkwaliteitsplan waarin beschermende maatregelen zijn uitgewerkt voor de relevante beschermde soorten passend binnen de Gedragscode;
- het adequaat uitvoeren van de in deze Gedragscode en het projectspecifieke projectkwaliteitsplan opgenomen maatregelen;
- het geven van de benodigde informatie en instrueren van personen betrokken bij de uitvoering van het project en de beschermende maatregelen;
- het registreren en monitoren van de uitvoering van de beschermende maatregelen uit het projectkwaliteitsplan in een keuringsplan en het afwijkingenregister met verbetermaatregelen;
- de aanwezigheid van de Gedragscode, het projectkwaliteitsplan en het keuringsplan en het afwijkingenregister op de locatie waar de werkzaamheden worden uitgevoerd;
- signaleren van calamiteiten tijdens de uitvoering, het hierop actie ondernemen en terugkoppelen naar de opdrachtgever.

Grote bonte specht

Bijlagen

Bijlage 1

Toelichting wettelijke bepalingen en relevante begrippen

Wettelijke bepalingen

Het wettelijke kader voor de bescherming van inheemse soorten planten en dieren wordt gevormd door de Flora- en faunawet en de daarbij behorende Algemene Maatregelen van Bestuur (hierna: AMvB) en ministeriële regelingen. In deze paragraaf zullen de bepalingen uit de Flora- en faunawet en de AMvB's die voor de Gedragscode van belang zijn kort worden besproken.

De volledige tekst van de Flora- en faunawet en relevante besluiten en regelingen is te vinden op de website <http://wetten.overheid.nl>.

Algemene verbodsbepalingen

In hoofdstuk III van de Flora- en faunawet komen de algemene verbodsbepalingen aan bod. De volgende artikelen zijn dit kader relevant:

Artikel 8

Het is verboden planten, behorende tot een beschermde inheemse plantensoort, te plukken, te verzamelen, af te snijden, uit te steken, te vernielen, te beschadigen, te ontwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.

Artikel 9

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.

Artikel 10

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, opzettelijk te verontrusten.

Artikel 11

Het is verboden nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

Artikel 12

Het is verboden eieren van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.

Artikel 13

Het is verboden planten of producten van planten, of dieren dan wel eieren, nesten of producten van dieren, behorende tot een beschermde inheemse of beschermde uitheemse

planten- of diersoort te koop te vragen, te kopen of te verwerven, ten verkoop voor handen of voorradig te hebben, te verkopen of ten verkoop aan te bieden, te vervoeren, ten vervoer aan te bieden, uit te wisselen of tentoon te stellen voor handelsdoeleinden, binnen of buiten het grondgebied van Nederland te brengen of onder zich te hebben.

Van belang voor de Gedragscode is dat het mogelijk is voor de artikelen 8 tot en met 12 een beroep te doen op het Vrijstellingenbesluit. Dit geldt dus niet voor bijvoorbeeld de verbodsbepaling van artikel 13 van de Flora- en faunawet!

Zorgplicht

Naast de verbodsbepalingen is in de Flora- en faunawet een algemene zorgplicht opgenomen. Deze zorgplicht geldt voor alle soorten, dus niet alleen voor soorten die door de Flora- en faunawet als beschermde soort worden aangemerkt of worden aangewezen. De bepaling omtrent de algemene zorgplicht is opgenomen in hoofdstuk I, artikel 2 van de Flora- en faunawet.

Artikel 2

- I. Een ieder neemt voldoende zorg in acht voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving.
- II. De zorg, bedoeld in het eerste lid, houdt in ieder geval in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen voor flora of fauna kunnen worden veroorzaakt, verplicht is dergelijk handelen achterwege te laten voorzover zulks in redelijkheid kan worden geveerd, dan wel alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden geveerd teneinde die gevolgen te voorkomen of, voorzover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken.

Ontheffings- en vrijstellingsbepalingen

In hoofdstuk V van de Flora- en faunawet staan de bijzondere bepalingen van de wet, waaronder de bepalingen omtrent vrijstellingen, ontheffingen en vergunningen. In het kader van de Gedragscode is met name de ontheffings- en vrijstellingsregeling uit artikel 75 van belang:

Artikel 75 lid 1.

Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kan, voorzover niet bij of krachtens enig ander artikel van deze wet vrijstelling is of kan worden verleend, vrijstelling worden verleend van de bij of krachtens de artikelen 8 tot en met 18 bepaalde verboden.

Artikel 75 lid 3.

Onze Minister kan ontheffing verlenen van het bepaalde bij of krachtens de artikelen 8 tot en met 18.

Indeling beschermde soorten in beschermingscategorieën
In hoofdstuk II van de Flora- en faunawet komt aan de orde welke soorten planten en dieren in Nederland wettelijk door de Flora- en faunawet worden beschermd.

Voor de toepassing van het Vrijstellingenbesluit zijn de beschermde soorten door het ministerie van LNV ingedeeld in drie verschillende beschermingscategorieën: de algemeen beschermde soorten (tabel 1), de overige beschermde soorten (tabel 2) en de strikt beschermde soorten (tabel 3). Vogels zijn niet opgenomen in de tabellen maar vormen een aparte categorie (LNV, 2005). In Bijlage 2 is een lijst opgenomen met een overzicht van de beschermde soorten per categorie. Wat betreft de inhoud en juridische consequenties van deze verschillende beschermingscategorieën volgt nu een korte toelichting (mede gebaseerd op LNV, 2005 en 'Tabellen soorten Flora- en faunawet' via <http://wetten.overheid.nl>).

Tabel 1 - Algemene soorten: algemene vrijstelling of ontheffing + lichte toets

Voor deze groep algemeen voorkomende soorten geldt de lichtste vorm van bescherming. Ten aanzien van deze soorten geldt een algemene vrijstelling van de verbodsbepalingen uit artikel 8 t/m 12 van de Flora- en faunawet voor activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud, bestendig gebruik en ruimtelijke inrichting en ontwikkeling. Indien sprake is van andere schadelijke activiteiten, dan moet voor deze soorten een ontheffing worden aangevraagd. De aanvraag wordt beoordeeld volgens de lichte toets, dat wil zeggen dat de gunstige staat van instandhouding van de soort niet in gevaar mag komen.

Tabel 2 – Overige soorten: vrijstelling met Gedragscode of ontheffing + lichte toets

Voor deze groep minder algemeen voorkomende soorten geldt een zwaarder beschermingsregime dan voor tabel 1-soorten. Ten aanzien van deze soorten geldt alleen een vrijstelling van de verbodsbepalingen uit artikel 8 t/m 12 van de Flora- en faunawet voor activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud, bestendig gebruik en ruimtelijke inrichting en ontwikkeling indien wordt gewerkt volgens een door de Minister van LNV goedgekeurde Gedragscode.

Indien sprake is van andere schadelijke activiteiten, dan moet voor deze soorten een ontheffing worden aangevraagd. De aanvraag wordt beoordeeld volgens de lichte toets, dat wil zeggen dat de gunstige staat van instandhouding van de soort niet in gevaar mag komen.

Tabel 3 – Soorten, genoemd in bijlage IV van de Habitatrichtlijn en in bijlage 1 van de AMvB: vrijstelling met Gedragscode of ontheffing + uitgebreide toets

Voor deze groep kwetsbare en/of zeldzame soorten geldt een strikt beschermingsregime. Ten aanzien van deze soorten geldt alleen een vrijstelling van de verbodsbepalingen uit artikel 8 t/m 12 van de Flora- en faunawet voor activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud en bestendig gebruik indien wordt gewerkt volgens een door de Minister van LNV goedgekeurde Gedragscode. Voor werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting en ontwikkeling die mogelijk tot een overtreding van de verbodsbepalingen (artikel 8 t/m 12) kunnen leiden, moet altijd een ontheffing worden aangevraagd. De aanvraag wordt beoordeeld volgens de uitgebreide toets, dat wil zeggen dat er:

- een bij de wet (artikel 16 Habitatrichtlijn) genoemd belang aanwezig moet zijn;
- geen andere bevredigende oplossing mag zijn;
- geen afbreuk mag worden gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de soort.

Vogels

Vogelsoorten zijn niet in de tabellen opgenomen. Ten aanzien van vogels geldt alleen een vrijstelling van de verbodsbepalingen uit artikel 8 t/m 12 van de Flora- en faunawet voor activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud en bestendig gebruik indien wordt gewerkt volgens een door de Minister van LNV goedgekeurde Gedragscode. Voor werkzaamheden in het kader van ruimtelijke inrichting en ontwikkeling die mogelijk tot een overtreding van de verbodsbepalingen (artikel 8 t/m 12) kunnen leiden, moet altijd een ontheffing worden aangevraagd. De aanvraag wordt beoordeeld volgens de uitgebreide toets, dat wil zeggen dat er:

- een bij de wet (artikel 9 Vogelrichtlijn) genoemd belang aanwezig moet zijn;
- geen andere bevredigende oplossing mag zijn;
- geen afbreuk mag worden gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de soort.

Bij de wet genoemd belang	Tabel 3 soorten (geen Annex IV)	Tabel 3 soorten (wel Annex IV)	Vogels
Bescherming van flora en fauna	●	●	●
Veiligheid van het lucht- verkeer			●
Volksgezondheid of openbare veiligheid	●	●	●
Dwingende redenen van groot openbaar belang	●	●	
Ruimtelijke inrichting of ontwikkeling	●		

Uitleg relevante begrippen

In de Flora- en faunawet en het Vrijstellingenbesluit zijn een aantal begrippen gebruikt waarvan het begrip ervan essentieel is voor een duidelijke en praktisch goed toepasbare Gedragscode. In deze paragraaf zijn voor de Gedragscode relevante begrippen besproken en toegelicht.

Wezenlijke invloed (bron: LNV, 2005)

Met de term wezenlijke invloed wordt bedoeld op een wezenlijk negatieve invloed op een soort of populatie. Om te bepalen of er sprake is van een wezenlijk (negatieve) invloed dienen de effecten van de activiteiten of werkzaamheden op de populatie te worden onderzocht. Of hiervan sprake is hangt af van de lokale, regionale, landelijke en Europese stand van de soort. Op welk van deze niveaus de effecten op een soort moeten worden onderzocht, hangt af van de soort. Er is geen sprake van een wezenlijke invloed wanneer de populatie de mogelijke negatieve effecten van de activiteiten of werkzaamheden zélf op een zodanige wijze teniet kan doen dat er geen invloed is op de gunstige staat van instandhouding van de soort (bijvoorbeeld doordat er voldoende uitwijkmogelijkheden zijn naar een volwaardig leefgebied elders). In alle gevallen geldt proportionaliteit. Effecten op een zeer zeldzame soort zullen op een lokaler niveau moeten worden gezien dan een zeer algemene soort. Bij soorten die zich niet over grote afstanden kunnen verplaatsen, zoals amfibieën, reptielen, planten en veel soorten insecten, is eerder sprake van een wezenlijk negatieve invloed dan bij soorten die zich over grotere afstanden kunnen verplaatsen. Verder is van belang of het effect van tijdelijke of permanente aard is. Van tijdelijke effecten kan een populatie van een soort zich over het algemeen gemakkelijker herstellen dan wanneer het om een aanhoudend negatief effect gaat.

Ter zake kundige (bron: verleende ontheffingen in het kader van de Flora- en faunawet)

Onder een ter zake kundige wordt door het ministerie van LNV verstaan een persoon die:

- Op HBO, dan wel universitair niveau een opleiding heeft genoten met als zwaartepunt (Nederlandse) ecologie en/of
- Als ecooloog werkzaam is voor een ecologisch adviesbureau dat is aangesloten bij het netwerk Groene Bureaus en/of
- Zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortenbescherming en is aangesloten bij de daarvoor in Nederland bestaande organisaties (zoals VZZ, RAVON, Vogelbescherming Nederland, Vlinderstichting, Natuurhistorisch genootschap, KNNV, NJN, EIS Nederland, FLORON, VOFF, SOVON, etcetera).

Aanvullend hierop wordt door Rijkswaterstaat verstaan als terzake kundige:

- Een medewerker van Rijkswaterstaat die aantoonbaar ervaringskennis heeft van de betreffende soorten in de Rijkswaterstaat beheergebieden.

Vaste rust- of verblijfplaats

Onder nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- en verblijfplaatsen moet worden verstaan de verblijfplaats van een dier (zelfstandig naamwoord) en niet het ergens verblijven van dieren (werkwoord). Elke soort en vaak elk individu heeft zijn eigen type verblijfplaats, en soms ook meerdere. Ook de onderdelen van de omgeving die onlosmakelijk aan het verblijf verbonden zijn moeten tot het verblijf gerekend worden.

Van een vaste rust- of verblijfplaats is alleen dan sprake wanneer de plaats 'vast' (in de tijd gezien altijd hetzelfde verblijf) en 'in functie' (in gebruik voor het betreffende doel: voortplanting, rusten of verblijven) is. Dat gebruik hoeft niet continu te zijn, maar kan zich ook beperken tot een bepaalde periode in het jaar (broedseizoen, trekperiode, overwintering e.d.).

Economisch gewin²¹

Onder economisch gewin wordt verstaan het verrichten van handelingen die erop gericht zijn om geld te verdienen aan of met beschermde soorten planten of dieren. Veel plannen of projecten op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling of inrichting hebben als oogmerk daarmee geld te verdienen. Dit heeft niets te maken met economisch gewin ten aanzien van soorten. Van economisch gewin is bijvoorbeeld sprake wanneer iemand vogels vangt met als oogmerk om deze te verkopen.

²¹ Deze begripsbepaling is ontleend aan een mondelinge mededeling van het ministerie van LNV in 2007. Een formele publicatie in dit kader ontbreekt.

Onderzoek²¹

In de Flora- en faunawet wordt onder onderzoek verstaan het verrichten van ecologisch onderzoek. Hieronder wordt verstaan het inventariseren en/of monitoren van planten- of diersoorten.

Andere vormen van onderzoek, zoals bodemonderzoek, archeologisch onderzoek, peilbuisonderzoek, enzovoorts, worden gezien als ingreep en vallen niet onder het begrip 'onderzoek' zoals dit in de Flora- en faunawet gebruikt wordt.

Ruimtelijke ontwikkelingen en bestendig beheer en onderhoud (LNV, 2005)

Onder ruimtelijke inrichting en ontwikkeling worden nieuwe werkzaamheden verstaan waarbij een functieverandering of fysieke verandering van de kwaliteit optreedt. Vaak zijn dit ingrijpende veranderingen zoals de aanleg van infrastructuur of bebouwing. Onder ruimtelijke inrichting en ontwikkeling wordt tevens verstaan het plegen van achterstallig onderhoud en renovatie, aangezien daarbij meestal sprake is van een functieverandering of een uiterlijke verandering van het gebied. Voor een nadere uitwerking van de begrippen zie paragraaf 3.3.

Onder bestendig beheer en onderhoud wordt het voortzetten van met enige regelmaat terugkerende activiteiten verstaan, die gericht zijn op de instandhouding van de bestaande situatie.

Bijlage 2

Lijst met beschermde soorten (exclusief vogels)

In onderstaande tabellen staan alle beschermde soorten van de Flora- en faunawet (Ffwet). De tabellen zijn aan de ene kant aan de orde bij ontheffingverlening voor artikel 75 en aan de andere kant bij vrijstellingen in het kader van het Besluit houdende wijziging van een aantal algemene maatregelen van bestuur in verband met wijziging van artikel 75 van de Flora- en faunawet en enkele andere wijzigingen (AMvB artikel 75).

Vogelsoorten zijn in deze tabellen niet apart opgenomen, omdat het een erg lange lijst is. Alle vogelsoorten in Nederland zijn beschermd (behalve exoten).

Tabel 1: Algemene soorten

Zoogdieren	Aardmuis	<i>Microtus agrestis</i>
	Bosmuis	<i>Apodemus sylvaticus</i>
	Dwergmuis	<i>Micromys minutus</i>
	Bunzing	<i>Mustela putorius</i>
	Dwergspitsmuis	<i>Sorex minutus</i>
	Egel	<i>Erinaceus europeus</i>
	Gewone bosspitsmuis	<i>Sorex araneus</i>
	Haas	<i>Lepus europeus</i>
	Hermelijn	<i>Mustela erminea</i>
	Huisspitsmuis	<i>Crociodura russula</i>
	Konijn	<i>Oryctolagus cuniculus</i>
	Mol	<i>Talpa europea</i>
	Ondergrondse woelmuis	<i>Pitymys subterraneus</i>
	Ree	<i>Capreolus capreolus</i>
	Rosse woelmuis	<i>Clethrionomys glareolus</i>
	Tweekleurige bosspitsmuis	<i>Sorex coronatus</i>
	Veldmuis	<i>Microtus arvalis</i>
Vos	<i>Vulpes vulpes</i>	
Wezel	<i>Mustela nivalis</i>	
Woelrat	<i>Arvicola terrestris</i>	
Reptielen en amfibieën	Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>
	Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>
	Middelste groene kikker	<i>Rana esculenta</i>
Reptielen en amfibieën (vervolg)	Kleine watersalamander	<i>Triturus vulgaris</i>
	Meerkikker	<i>Rana ridibunda</i>
Mieren	Behaarde rode bosmier	<i>Formica rufa</i>
	Kale rode bosmier	<i>Formica polyctena</i>
	Stronkmier	<i>Formica truncorum</i>
	Zwartrugbosmier	<i>Formica pratensis</i>
Slakken	Wijngaardslak	<i>Helix pomatia</i>
Vaatplanten	Aardaker	<i>Lathyrus tuberosus</i>

Vaatplanten (vervolg)	Akkerklokje	Campanula rapunculoides
	Brede wespenorchis	Epipactis helleborine
	Breed klokje	Campanula latifolia
	Dotterbloem*	Caltha palustris
	Gewone vogelmelk	Ornithogalum umbellatum
	Grasklokje	Campanula rotundifolia
	Grote kaardenbol	Dipsacus fullonum
	Kleine maagdenpalm	Vinca minor
	Knikkende vogelmelk	Ornithogalum nutans
	Koningsvaren	Osmunda regalis
	Slanke sleutelbloem	Primula elatior
	Zwanebloem	Butomus umbellatus

* M.u.v. spindotterbloem*

* Soort van Rode lijst 2004

Tabel 2: overige soorten

Zoogdieren	Damhert	Dama dama
	Edelhert	Cervus elaphus
	Eekhoorn	Sciurus vulgaris
	Grijze zeehond*	Halichoerus grypus
	Grote bosmuis*	Apodemus flavicollis
	Steenmarter	Martes foina
	Wild zwijn	Sus scrofa
Reptielen en amfibieën	Alpenwater-salamander	Triturus alpestris
	Levendbarende hagedis	Lacerta vivipara
Dag-vlinders	Moerasparelmoervlinder*	Euphydryas aurinia
	Vals heideblauwtje*	Lycaeides idas
Vissen	Bermpje	Noemacheilus barbatulus
	Kleine modderkruiper	Cobitis taenia
	Meerval	Silurus glanis
	Rivierdonderpad	Cottus gobio
Vaatplanten	Aangebrande orchis*	Orchis ustulata
	Aapjesorchis*	Orchis simia
	Beenbreek*	Narthecium ossifragum
	Bergklokje	Campanula rhomboidalis
	Bergnactorchis*	Platanthera chlorantha
	Bijenorchis	Ophrys apifera
	Blaasvaren*	Cystopteris fragilis
	Blauwe zeedistel	Eryngium maritimum
	Bleek bosvogeltje*	Cephalanthera damasonium
	Bokkenorchis*	Himantoglossum hircinum
	Brede orchis*	Dactylorhiza majalis majalis
	Bruinrode wespenorchis*	Epipactis atrorubens
	Daslook	Allium ursinum
Dennenorchis*	Goodyera repens	

Vaatplanten (vervolg)	Duitse gentiaan*	Gentianella germanica
	Franjegentiaan*	Gentianella ciliata
	Geelgroene wespenorchis*	Epipactis muelleri
	Gele helmblom	Pseudofumaria lutea
	Gevlekte orchis*	Dactylorhiza maculata
	Groene nachtorchis*	Coeloglossum viride
	Groensteel*	Asplenium viride
	Grote keverorchis*	Listera ovata
	Grote muggenorchis*	Gymnadenia conopsea
	Gulden sleutelbloem*	Primula veris
	Harlekijn*	Orchis morio
	Herfstschroeforchis*	Spiranthes spiralis
	Hondskruid*	Anacamptis pyramidalis
	Honingorchis*	Herminium monorchis
	Jeneverbes*	Juniperus communis
	Klein glaskruid	Parietaria judaica
	Kleine keverorchis*	listera cordata
	Kleine zonnedaauw*	drosera intermedia
	Klokjesgentiaan*	gentiana pneumonanthe
	Kluwenklokje*	campanula glomerata
	Koraalwortel*	corallorhiza trifida
	Kruisbladgentiaan*	gentiana cruciata
	Lange ereprijs	veronica longifolia
	Lange zonnedaauw*	drosera anglica
	Mannetjesorchis*	orchis mascula
	Maretak	viscum album
	Moeraswespen- orchis*	epipactis palustris
	Muurbloem*	erysimum cheiri
	Parnassia*	parnassia palustris
	Pijlscheefkelk*	arabis hirsuto sagittata
	Poppenorchis*	aceras anthropophorum
	Prachtklokje	campanula persicifolia
Purperorchis*	orchis purpurea	
Rapunzelklokje*	campanula rapunculus	

Vaatplanten (vervolg)	Rechte driehoeksvaren*	gymnocarpium robertianum
	Rietorchis	dactylorhiza majalis praetermissa
	Ronde zonnedaauw*	drosera rotundifolia
	Rood bosvogeltje*	cephalanthera rubra
	Ruig klokje	campanula trachelium
	Schubvaren*	ceterach officinarum
	Slanke gentiaan*	gentianella amarella
	Soldaatje*	orchis militaris
	Spaanse ruiter*	cirsium dissectum
	Steenanjer*	dianthus deltoides
	Steenbreekvaren	asplenium trichomanes
	Stengelloze sleutelbloem*	primula vulgaris
	Stengelomvattend havikskruid*	hieracium amplexicaule
	Stijf hardgras*	catapodium rigidum
	Tongvaren	asplenium scolopendrium
	Valkruid*	arnica montana
	Veenmosorchis*	hammarbya paludosa
	Veldgentiaan*	gentianella campestris
	Veldsalie*	salvia pratensis
	Vleeskleurige orchis*	dactylorhiza incarnata
	Vliegenorchis*	ophrys insectifera
	Vogelnestje*	neottia nidus-avis
	Voorjaarsadonis	adonis vernalis
	Wantsenorchis*	orchis coriophora
	Waterdrieblad*	menyanthes trifoliata
	Weideklokje*	campanula patula
	Welriekende nachtorchis*	platanthera bifolia
	Wilde gagele*	myrica gale
	Wilde herfsttijloos	colchicum autumnale
	Wilde kievitsbloem*	fritillaria meleagris
	Wilde marjolein	origanum vulgare
	Wit bosvogeltje*	cephalanthera longifolia

Vaatplanten (vervolg)	Witte muggenorchis*	pseudorchis albida
	Zinkviooltje*	viola lutea calaminaria
	Zomerklokje*	leucojum aestivum
	Zwartsteel	asplenium adiantum-nigrum
Kevers	Vliegend hert	lucanus cervus
Kreeft-achtigen	Rivierkreeft	astacus astacus

* Soort van Rode lijst 2004

Tabel 3: soorten bijlage IV HR/bijlage 1 AMvB

Zoogdieren	Das mees	mees
	Boommarter*	Martes martes
	Eikelmuis*	Eliomys quercinus
	Gewone zeehond*	Phoca vitulina
	Veldspitsmuis*	Crocidura leucodon
	Waterspitsmuis*	Neomys fodiens
Reptielen en amfibieën	Adder*	Vipera berus
	Hazelworm*	Anguis fragilis
	Ringslang*	Natrix natrix
	Vinpootsalamander*	Triturus helveticus
	Vuursalamander*	Salamandra salamandra
Vissen	Beekprik*	Lampetra planeri
	Bittervoorn*	Rhodeus cericeus
	Elrits*	Phoxinus phoxinus
	Gestippelde alver*	Alburnoides bipunctatus
	Grote modderkruiper*	Misgurnus fossilis
	Rivierprik	Lampetra fluviatilis
Dagvlinders	Bruin dikkopje*	Erynnis tages
	Dwergblauwtje*	Cupido minimus
	Dwergdikkopje*	Thymelicus acteon
	Groot geaderd witje*	Aporia crataegi
	Grote ijsvogelvlinder*	Limenitis populi
	Heideblauwtje*	Plebejus argus
	Iepepage*	Strymonidia w-album
	Kalkgrasland-dikkopje*	Spialia sertorius
	Keizersmantel*	Argynnis paphia
	Klaverblauwtje*	Cyaniris semiargus
	Purperstreep-parelmoervlinder*	Brenthis ino
	Rode vuurvlinder*	Palaeochrysophanus hippothoe
	Rouwmantel*	Nymphalis antiopa
	Tweekleurig hooibeestje*	Coenonympha arcania

Dagvlinders (vervolg)	Veenbes- parelmoervlinder*	Bolaria aquilonais
	Veenhooibeestje*	Coenonympha tullia
	Veldparelmoer- vlinder*	Melitaea cinxia
	Woudparelmoer- vlinder*	Melitaea diamina
	Zilvervlek*	Clossiana euphrosyne
Vaat- planten	Groot zeegras*	Zostera marina
Zoogdieren	Baardvleermuis	Myotis mystacinus
	Bechstein's vleermuis*	Myotis bechsteinii
	Bever*	Castor fiber
	Bosvleermuis	Nyctalus leisleri
	Brandt's vleermuis*	Myotis brandtii
	Bruinvis*	Phocoena phocoena
	Euraziatische lynx	Lynx lynx
	Franjestaart*	Myotis nattereri
	Gewone dolfin	Delphinus delphis
	Gewone dwerg- vleermuis	Pipistrellus pipistrellus
	Gewone grootoor- vleermuis	Plecotus auritus
	Grijze grootoor- vleermuis*	Plecotus austriacus
	Grote hoefijzerneus	Rhinolophus ferrumequinum
	Hamster*	Cricetus cricetus
	Hazelmuis*	Muscardinus avellanarius
	Ingekorven vleermuis*	Myotis emarginatus
	Kleine dwerg- vleermuis	Pipistrellus pygmaeus
	Kleine hoefijzerneus*	Rhinolophus hipposideros
	Laatvlieger	Eptesicus serotinus
	Meervleermuis	Myotis dasycneme
Mopsvleermuis	Barbastella barbastellus	
Nathusius' dwergvleermuis	Pipistrellus nathusii	
Noordse woelmuis*	Microtus oeconomus	

Zoogdieren (vervolg)	Otter*	Lutra lutra
	Rosse vleermuis	Nyctalus noctula
	Tuimelaar*	Tursiops truncatus
	Tweekleurige vleermuis	Vespertilio murinus
	Vale vleermuis*	Myotis myotis
	Watervleermuis	Myotis daubentonii
	Wilde kat	Felis silvestris
	Witflankdolfijn	Lagenorhynchus acutus
	Witsnuitdolfijn	Lagenorhynchus albirostris
	Reptielen en amfibieën	Boomkikker*
Geelbuikvuurpad*		Bombina variegata
Gladde slang*		Coronella austriacus
Heikikker*		Rana arvalis
Kamsalamander*		Triturus cristatus
Knoflookpad*		Pelobates fuscus
Muurhagedis*		Podarcis muralis
Poelkikker*		Rana lessonae
Rugstreppad		Bufo calamita
Vroedmeesterpad*		Alytes obstetricans
Zandhagedis*	Lacerta agilis	
Dag- vlinders	Donker pimperl- blauwtje*	Maculinea nausithous
	Grote vuurvlinder*	Lycaena dispar
	Pimperlblauwtje*	Maculinea teleius
	Tijmblauwtje*	Maculinea arion
	Zilverstreep- hooibeestje*	Coenonympha hero
Libellen	Bronslibel	Oxygastra curtisii
	Gaffellibel*	Ophiogomphus cecilia
	Gevlekte witsnuitlibel*	Leucorrhinia pectoralis
	Groene glazenmaker*	Aeshna viridis
	Noordse winterjuffer*	Sympetma paedisca
	Oostelijke witsnuitlibel*	Leucorrhinia albifrons
	Rivierrombout*	Stylurus flavipes
	Sierlijke witsnuitlibel*	Leucorrhinia caudalis

Vissen	Houting	<i>Conegonus oxyrrhynchus</i>
	Steur*	<i>Acipenser sturio</i>
Vaat-planten	Drijvende waterweegbree*	<i>Luronium natans</i>
	Groenknolorchis*	<i>Liparis loeselii</i>
	Kruidend moerasscherm*	<i>Apium repens</i>
	Zomerschroeforchis*	<i>Spiranthes aestivalis</i>
Kevers	Brede geelrandwaterroofkever	<i>Dytiscus latissimus</i>
	Gestreepte waterroofkever	<i>Graphoderus bilineatus</i>
Kevers (vervolg)	Heldenbok	<i>Cerambyx cerdo</i>
	Juchtleerkever	<i>Osmoderma eremita</i>
Twee-kleppigen	Bataafse stroommossel*	<i>Unio crassus</i>
Slakken	Platte schijfhoorn	<i>Anisus vorticulus</i>

* Soort van Rode lijst 2004

Bijlage 3

Lijst met vogelsoorten

Lijst met vogelsoorten waarvan de nesten jaarrond zijn beschermd en vogelsoorten waarvan de nesten niet jaarrond zijn beschermd maar inventarisatie wel is gewenst.

Jaarrond beschermd

- Boomvalk
- Gierzwaluw
- Havik
- Kerkuil
- Ooievaar
- Roek
- Sperwer
- Wespandief
- Buizerd
- Grote gele kwikstaart
- Huismus
- Oehoe
- Ransuil
- Slechtvalk
- Steenuil
- Zwarte wouw

Niet jaarrond beschermd, inventarisatie wel gewenst

- Blauwe reiger
- Boerenzwaluw
- Bonte vliegenvanger
- Boomklever
- Boomkruiper
- Bosuil
- Brilduiker
- Draaihals
- Eidereend
- Ekster
- Gekraagde roodstaart
- Glanskop
- Grauwe vliegenvanger
- Groene specht
- Hop
- IJsvogel
- Kleine vliegenvanger
- Kortsnavelboomkruiper
- Oeverzwaluw
- Pimpelmees
- Raaf
- Ruigpootuil
- Spreeuw
- Tapuit
- Torenavalk
- Zeearend
- Zwarte kraai
- Zwarte mees
- Zwarte roodstaart
- Zwarte specht
- Grote bonte specht
- Huiszwaluw
- Kleine bonte specht
- Koolmees

Bijlage 4

Stappenplan Flora- en faunawet

In 2009 is het stappenplan aangepast aan de systematiek van de Systeemgerichte Contract Beheersing en het IPM-model waarin de vijf rollen binnen projecten zijn vastgelegd. In deze bijlage is de aangepaste versie weergegeven en dan alleen het gedeelte met de stappen. Het toetsingschema dat ook deel uit maakt van het stappenplan, staat al in de gedragscode vermeld. De stappen tussen accolades zijn facultatief (afhankelijk van de situatie).

1. Initiatiefase

Manager techniek

Beschrijven type activiteiten of werkzaamheden en gebied waar deze plaatsvinden

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

Vaststellen of mogelijk verbodsbepalingen Flora- en faunawet worden overtreden

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

Vaststellen welke informatie nodig is voor een nadere toetsing aan de Flora- en faunawet (natuurgegevens, ingreep-effectrelaties (geluid, licht etc.))

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

[Plannen en uitzetten veldonderzoek]

2. Planfase

Manager techniek

Nader specificeren activiteiten (nieuwe werken, beheer & onderhoud, voorkomen schade/overlast, veiligheid)

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

Controle compleetheid/actualiteit natuurinventarisatiegegevens niet ouder 3 à 5 jaar

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

Beoordelen effecten en toetsen aan Flora- en faunawet (zie schema)

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

Vaststellen of naast zorgplicht, gedragscode of ontheffing van toepassing is

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

[Vooroverleg met DLG of LNV-DR]

3. Voorbereidingsfase

Manager techniek/omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

[Vaststellen maatregelen voor het voorkomen, mitigeren en/of compenseren van effecten t.b.v. ontheffing]

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

[Aanvragen ontheffing Flora- en faunawet]

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

[Ontvangen definitieve ontheffing (geldig voor aangevraagde periode, max. 5 jaar)]

Manager projectbeheersing i.s.m. risicomanager en adviseur/specialist

Opnemen Flora- en faunawet in risicodossier en toetsplan op hoofdlijnen

Contractmanager i.s.m. adviseur/specialist

Voorwaarden vanuit gedragscode, zorgplicht en/of ontheffing opnemen in contract of opnemen dat opdrachtnemer zorgt voor ontheffing

Contractmanager i.s.m. adviseur/specialist

Aanleveren natuurinventarisatiegegevens aan potentiële opdrachtnemers

4. Uitvoeringsfase (fase na de gunning)

Contractmanager i.s.m. adviseur/specialist

Controle projectkwaliteitsplan opdrachtnemer op Flora- en faunawet

Manager projectbeheersing i.s.m. risicomanager en adviseur/specialist

Actualiseren risicodossier en nader invullen toetsplan

Toetsers i.s.m. adviseur/specialist

Uitvoeren systeemtoets, procestoets en producttoets en opstellen toetsverslag met bevindingen

Omgevingsmanager i.s.m. adviseur/specialist

[Evaluatie/monitoring planten en dieren achteraf of mitigatie/compensatie functioneert]

N.B. Het bovenstaande is een algemeen schema. Welke stap in welke fase wordt genomen, met name in de voorbereidings- en uitvoeringsfase, is afhankelijk van het type contract en kan dus afwijken van het schema.

Bijlage 5

Geraadpleegde bronnen

- Alterra, 2004. Gedragscode zorgvuldig bosbeheer in de praktijk
- Alterra, 2005. Gedragscodes zorgvuldig handelen Flora en faunawet;
- Bink, F.A., 1992. Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland en Unie van Provinciale Landschappen. Schuyt en Co., Haarlem
- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2).
- Bouwend Nederland & NEPROM, 15 februari 2005. Gedragscode Flora en faunawet voor de bouw- en ontwikkelingssector
- Broekhuizen, S., Hoekstra, B., van Laar, V., Smeenk, C. & Thissen, J.B.M., 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- BTL Advies, 2007. Concept Optimaal Bermbeheer: ecologische invalshoek. Fase 4 richtlijnen voor hotspots. 17 april 2007
- Dienst landelijk gebied, 10 mei 2006. Concept Handreiking Flora en faunawet.
- Dijkstra, K.B., V.J. Kalkman, R. Ketelaar en M.J.T. van der Velde, 2002. De Nederlandse libellen.
- Emmerik, A.M. en H.W. de Nie, 2006 De Zoetwatervissen van Nederland.
- Gemeente Almere, 1 februari 2006. Omgaan met beschermde planten en dieren in Almere. Gedragscode Flora en faunawet.
- Gemeente Leiden. 28 december 2005. Gedragscode voor ruimtelijke ontwikkelingen in Leiden.
- Gemeente Leiden, 10 januari 2006. Stadsnatuurmeetnet Leiden. Samenvatting resultaten 2004.
- Grontmij, 2006. Uitgangspuntendocument Gedragscode Flora- en faunawet Rijkswaterstaat.
- Het Bosschap. Gedragscode zorgvuldig bosbeheer.
- Krijgsveld, K.L., S.M.J. van Lieshout, J. van der Winden & S. Dirksen, 2004. Verstoringsgevoeligheid van vogels. Literatuurstudie naar de reactie van vogels op recreatie. Bureau Waardenburg/Vogelbescherming.
- Limpens, H.G.J.A., 2001. Beschermingsplan Vleermuizen van Moerassen. Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming. Rapport 2001.05
- LNV, 2002. Flora- en faunawet
- LNV, 2003. Besluit houdende regels voor het bezit en vervoer van en de handel in beschermde dier- en plantensoorten (Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten)
- LNV, 2005. Besluit houdende wijziging van een aantal algemene maatregelen van bestuur in verband met wijziging van artikel 75 van de Flora- en faunawet en enkele andere wijzigingen (Vrijstellingenbesluit)
- LNV, 2005. Buiten aan het werk? Houd tijdig rekening met beschermde dieren en planten! Brochure van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag
- LNV, 9 juli 2006. Leefgebiedenbenadering. Website LNV.
- LNV, 2007, Website. Tabellen soorten Flora- en faunawet. Lijst van alle soorten beschermd onder de Flora- en faunawet via www.minlnv.nl
- LNV, 25 augustus 2009. Wijziging beoordeling ontheffing Flora- en faunawet bij ruimtelijke ingrepen.
- Netwerk Groene Bureaus, 26 augustus 2005. Verslag bijeenkomst Flora- en faunawet met LNV;
- Nie, H.W. de, 1996. Atlas van de Nederlandse zoetwatervissen.
- Waterschap Veluwe, 26 april 2006. Interne notitie. Afstemming onderhoud op de Gedragscode Flora en faunawet voor waterschappen.
- RECRON & HISWA, 27 juli 2005. Gedragscode Recreatie. Flora en faunawet.
- Reker, J., 2006. Tijdelijke natuur, permanente winst. Innovatienetwerk.
- Rijkswaterstaat, 2007. Leidraad Beheer Groen-voorzieningen.
- Rijkswaterstaat, 22 juni 2006. Intern notitie Productplan Implementatie natuurwetgeving bij Rijkswaterstaat. Onderdeel monitoring.
- Rijkswaterstaat, 2005. Advies Gedragscode Flora- en faunawet. Interne memo C. Schellingen en F. de Bruijne, 28 november 2005.
- Rijkswaterstaat, 5 jan 2006. Intern notitie Rijkswaterstaat. Werther, K. Concept Gedragscode Flora en faunawet.
- Rijkswaterstaat, 2007. Monitoring van Flora- en Faunawetsoorten in beheergebied van Rijkswaterstaat - De Rijkswateren. Expertisecentrum Natuurwetgeving. Suzanne Stuijtzand & Peter Jan Keizer. Rapport Waterdienst, Lelystad.
- Rijkswaterstaat, 2007. Monitoring van Flora- en Faunawetsoorten in beheergebied van Rijkswaterstaat - Droog. Expertisecentrum Natuurwetgeving. Peter Jan Keizer & Suzanne Stuijtzand. Rapport Dienst Verkeer en Scheepvaart, Delft.
- Rijkswaterstaat, 11 augustus 2005. Interne notitie. Inventarisatie Flora en faunawet ontheffingen, draai- boeken en andere Gedragscodes
- Rijkswaterstaat Utrecht, 2007. Toelichting Stappenplan Flora- en faunawet in de Rijkswaterstaat-praktijk. Maart 2007.

- Stichting Bodembeheer Krimpenerwaard, 4 oktober 2005. Gedragscode flora en fauna van de Stichting Bodembeheer Krimpenerwaard.
- Stichting IKL, december 2005. Gedragscode Flora en faunawet
- SOVON, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland, KNNV Uitgeverij / Naturalis / EIS-Nederland.
- Unie van Waterschappen, november 2005. Gedragscode Flora en faunawet voor waterschappen
- Vereniging stadswerk Nederland en VHG, maart 2006. Gedragscode Flora en faunawet. Bestendig beheer gemeentelijke groenvoorzieningen.
- VOFF, 2006. Verspreidingsbeelden en biotoopbeschrijvingen van Flora- en faunawetsoorten in de Rijkswateren t.b.v. het project Monitoring voor de Flora en Faunawet van de afdeling WRW ATBnr 10046213. 15 november 2006. Rapportnummer:2006.010.

Colofon

Uitgegeven door Expertisecentrum Natuurwetgeving Rijkswaterstaat

Informatie

Annette Piepers (Rijkswaterstaat)

Telefoon 088 798 23 59

Uitgevoerd door

Annette Piepers (Rijkswaterstaat)

Rutger Sluik (Rijkswaterstaat)

Hans Jaspers (Grontmij)

Aletta Lüchtenborg (Grontmij)

Daniël Tuitert (Grontmij)

met ondersteuning door deelnemers begeleidingsgroep Rijkswaterstaat

Fotografie

Rijkswaterstaat beeldbank

Bas van Gennip

Sergé Bogaerts

Hans Bekker

Saskia Wielenga

Peter Meininger

Arjen Kikkert

Datum

November 2010

Status

Definitief

Dit is een uitgave van

Rijkswaterstaat

Kijk voor meer informatie op
www.rijkswaterstaat.nl
of bel 0800 - 8002
(ma t/m zo 06.00 - 22.30 uur, gratis)

november 2010 | DVS1110V072